

VAN MENSEN & DINGEN

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR

IN VLAANDEREN

Driemaandelijks tijdschrift
15e jaargang nr okt-dec 2017
retouradres : Clarissenstraat 14,
9000 Gent

AFGIFTEKANTOOR GENT X
P.B. - X3/8152 - P 911181

VAN MENSEN & DINGEN

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR

IN VLAANDEREN

Driemaandelijks tijdschrift
15e jaargang nr okt-dec 2017
retouradres : Clarissenstraat 14,
9000 Gent

AFGIFTEKANTOOR GENT X
P.B. - X3/8152 - P 911181

VAN MENSEN & DINGEN

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR

IN VLAANDEREN

Driemaandelijks tijdschrift
15e jaargang nr okt-dec 2017
retouradres : Clarissenstraat 14,
9000 Gent

AFGIFTEKANTOOR GENT X
P.B. - X3/8152 - P 911181

Van Mensen en Dingen **Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen**

VOORHEEN: Oost-Vlaamse Zanten (1926-2002).

UITGEGEVEN DOOR:

Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. (KBOV)

Met de steun van de Stad Gent en de Provincie Oost-Vlaanderen.

KBOV-bibliotheek: Kraanlei 65, 9000 Gent op vrijdagmiddag of op afspraak.

REDACTIEADRES: Clarissenstraat 14, 9000 Gent

REDACTIE:

Tim De Moerloose, timdemoerloose@gmail.com

Greta Van Goethem, greta@kbov.be

Adrien Brysse, adrien@kbov.be

WEBMASTER: vrijwilliger gezocht

CONCEPT LAY-OUT: Nina Hoste

INFORMATIE:

e-mail: info@kbov.be - 0496 718 113 - 0476 657 062 - 09/235.38.02

Abonnementsgeld: basistarief 20 euro - bij factuurabonnement 25 euro.

Te storten op rekeningnummer BE92703032751423 - BIC AXABBE22 van de Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w met als mededeling: ABONNEMENT of STEUN-ABONNEMENT. (indien een factuur wordt gevraagd : + 5,00 €)

Losse verkoop: 6 euro per nummer van 80 pp.

AUTEURS GEZOCHT: Artikels kunnen opgestuurd worden naar het redactieadres en worden voorgelegd aan een leescomité. Instructies voor auteurs worden op aanvraag toegestuurd. Iedere auteur is verantwoordelijk en aansprakelijk voor de inhoud van zijn bijdrage.

COPYRIGHT: Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen vzw.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, microfilm of op welke wijze ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

V.U.: KBOV vzw, Kraanlei 65, 9000 Gent, ond. nr 407616170, Frea Vancraeynest, voorzitter

ISSN-NUMMER: 1379-9460

JAARGANG XV, 2017

WOORD VOORAF

Beste lezer,

Dit is alweer het laatste nummer van 2017! Het jaar is voorbijgevlogen. Voor de KBOV betekende 2017 de start van een meer doordachte online aanwezigheid met de lancering van een nieuwe website. De leden van de kantclub gaven het beste van zichzelf en er was een geslaagde editie van Erfgoeddag rond het thema 'Zorg' waarbij het zorgen voor de KBOV-collectie centraal stond. Daarnaast werden ook de lezingen rond het thema 'Schandalen in de geschiedenis' druk bezocht. 'De Luistervink' heeft haar populariteit terdege bewezen en we hopen dat die tendens zich voortzet in 2018. Dat is meteen ook onze nieuwjaarswens en we hopen u alvast op één van de lezingen te mogen ontmoeten!

Meer info over de lezingen zal u kunnen terugvinden begin 2018 in het eerste nummer van VM&D en via de website www.kbov.be of via de Facebookpagina van de KBOV.

Maar eerst ligt nog dit nummer boordevol met prikkelende artikels voor u. De herdenking rond '100 Jaar Grote Oorlog' loopt nog verder tot 2018 en het is dan ook de uitgelezen kans om de idee van sterven voor het vaderland wat kritischer te bekijken. Hoe zien we de verheerlijking van de heldendood op de Gentse oorlogsmonumenten?

Wandelde u wel eens langs het Gravensteen in Gent wanneer buitenlandse toeristen zich luidop afvroegen hoe het kan dat zo'n authentiek middeleeuws gebouw hier nu nog steeds ongeschonden staat? Heeft u dan wel eens hoofdschuddend geglimlacht en gedacht dat het Gravensteen al lang geen middeleeuws gebouw meer is? Terecht, want het pand werd grondig gerestaureerd in de 19e eeuw. Maar wat was nu de precieze drijfveer achter deze restauratie? Is er een link met het nationalisme?

We blijven bij het Gentse patrimonium met bijdragen over het goed Westveld in Sint-Amandsberg en de Gentse Sint-Baafsabdij.

Tot slot zijn er nog bijdragen over het oeroude voedingsmiddel melganzevoet en de voedselhype quinoa, het Bargoens in een achterbuurt van een West-Vlaams provinciestadje en de Waregemse familie Bouckaert, die bijdroeg tot de ontwikkeling van het dierenartsenberoep in Vlaanderen.

Mogen we u eraan herinneren dat het abonnementsgeld voor 2018 nog steeds € 20,00 bedraagt. Schrijf het meteen over, dan raakt het niet in het vergeetboek.

Wij wensen u veel leesplezier en alvast een zeer fijn eindejaar toe!

Namens de KBOV,
Frea Vancraeynest

VERHEERLIJING VAN DE 'HELDENDOOD' OP GENTSE OORLOGSMONUMENTEN (WO I)

Luc Devriese

*If you could hear, at every jolt, the blood
Come gargling from the froth corrupted lungs,
Obscene as cancer, bitter as the cud
Of vile, incurable sores on innocent tongues,
My friend, you would not tell with such high zest
To children ardent for some desperate glory
The old lie; Dulce et decorum est
Pro patria mori*

Als je kon horen, mijn vriend, hoe het bloed gorgelend uit verwoeste, schuimende longen borrelt, obscene als kanker, bitter als de smaak van smerige, ongeneeslijke zweren op onschuldige tongen, dan zou je niet zo gedreven bij kinderen, die hongeren naar wankele roem, de oude leugen herhalen: Dulce et decorum est pro patria mori.

3

Zo luiden de laatste lijnen van een van de bitterste aanklachten tegen Eerste Wereldoorlog, een gedicht geschreven door Wilfred Owen die sneuvelde op 4 november 1918, één week voor de wapenstilstand. De titel van het gedicht, tevens slot, is ontleend aan de Latijnse dichter Horatius. Die woorden prijken op tal van oorlogsmonumenten opgericht in de eerste jaren na die oorlog ... echter zonder de verschrikkelijke woorden van Owen.

In context te plaatsen

Het zou een goed idee zijn bij restauraties van die monumenten de Latijnse leugen, the old lie, in de context te plaatsen van wat er gebeurde in de twee wereldoorlogen. Deze werden immers in hoofdzaak gevoerd door Europese volkeren die hun cultuur, onder andere ontleend aan de oorlogsrethoriek van Romeinse dichters, als het toppunt van beschaving beschouwen.

De beste context is ongetwijfeld het gedicht van Owen zelf. Inspiratie kan ook gevonden worden in de lucide analyse van de oorzaak van WO I door Stefan Zweig. Deze werd neergeschreven tijdens de eerste jaren van WO II onder de titel 'Die Welt von Gestern', ondertitel 'Erinnerungen eines Europäers'. Het werk verscheen in 1942, postuum na de zelfdoding van de auteur in exil. Hierna een kernpassage uit de vertaling 'De wereld van gisteren' (Allert de Lange, 1948, Amsterdam, p. 244):

“Als men zich op dit ogenblik rustig afvraagt, waarom Europa eigenlijk in 1914 de oorlog is ingegaan, dan kan men daar geen enkele verstandige reden voor vinden, en zelfs geen aanleiding van betekenis. Het ging niet om ideeën, en nauwelijks om de kleine grensgebieden die tot leuze werden verheven. Ik kan de zaak niet anders verklaren dan uit de overvloed van kracht waarmee men geen weg wist, als een tragisch gevolg van de heftige dynamiek die zich in de veertig vredesjaren had ontwikkeld en die nu naar een gewelddadige ontlading streefde. Elke staat had ineens het gevoel sterk te zijn, en vergat daarbij dat zijn buurman datzelfde voelde. Elk wilde daarom uitbreiding van macht, en wel ten koste van de ander. Het ergste was daarbij nog, dat juist dát gevoel ons bedroog dat ons het duurbaarst was: ons gemeenschappelijk optimisme. Iedereen geloofde immers dat de ander nog wel op het laatste moment zou terugschrikken, en zo begonnen de diplomaten dan hun spel van tegen elkaar op bluffen.”

Afb. 1. Het beeld Pro Patria aan de Ottogracht (ongedateerde postkaart, vermoedelijk Interbellum, fotoverzameling DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg).

De eigen bevolking werd deskundig oorlogsbereid gemaakt door beroep te doen op een andere Latijnse slogan: Si vis pacem, para bellum: als je vrede wilt, bereid je dan voor op de oorlog. Zo zeiden de Romeinen en ze palmden het ene gebied na het andere in. In de aanloop van 1914 werden de bewa-

peningsinspanningen voor een mogelijke oorlog door de Duitse minister van buitenlandse zaken von Bülow voorgesteld als een Verteidigungskrieg (verdedigingsoorlog). Hij volgde daarbij de in 1812 ontwikkelde theorie van Carl von Clausewitz: het offensief vormt de beste verdediging.

Recenter dan Zweig, en niet minder beklijvend, zijn de werken van Geert Mak 'In Europa', ondertitel 'Reizen door de twintigste eeuw' (2004, Atlas, Amsterdam) en van Filipp Blom 'Alleen de wolven', ondertitel: 'Cultuur en Crisis in het Westen 1918-1938' (2014, De Bezige Bij, Amsterdam; oorspronkelijk 'The wars within. Life and culture in the West, 1918-1938', Atlantic Books, Londen).

We geven deze informatie hier samen met een kleine fotoreportage van enkele Gentse monumentale leugens waarbij wel enige correctie of toelichting van die aard aangewezen is. Het hier gebodene is verre van volledig, het wil slechts enkele aspecten benadrukken. Alleen werken opgericht na WO I in Gent 9000, eventueel aangevuld met nieuwe namen na WO II, komen aan bod. Een inventaris van de als monument geklasseerde Gentse oorlogsge-denktkens werd opgemaakt door Sarah Depestel (Artesis Hogeschool, Antwerpen, 2009, onuitgegeven, fragmentair te vinden op het internet).

Afb. 2. De belangrijkste personaliteiten bij de onthulling van het beeld Pro Patria in 1920. Links van de jonge kroonprins Leopold minister Anseele, rechts burgemeester Braun (detail van een foto uit de universiteitsbibliotheek, Ugent).

Pro Patria aan de Ottogracht: de schoonheid van het hoogste offer?

Rechtstreeks ontleend aan Horatius is het recent gerestaureerde beeld 'Pro Patria' dat op het voorhof prijkt van het vroegere Koninklijk Atheneum, nu Kunstencampus – stedelijk secundair kunsteninstituut Ottogracht (afb. 1). Een naakte jongeling trotseert onzichtbare vijanden met vaandel en dreigend opgeheven zwaard. Het beeld heeft allure, maar wanneer men bedenkt dat die vijanden, zoals ook de eigen strijdmakers, in werkelijkheid voorzien waren van mitrailleurs, granaten en nog dodelijker vuurwapens, lijkt het ons in

deze eenentwintigste eeuw wel een karikatuur. In 1920, toen het beeld ingehuldigd werd, lag dat anders. De jonge kroonprins Leopold, minister Anseele en burgemeester Braun en de andere personaliteiten, te zien op afb. 2 bij

Afb. 3. Gedenkplaat aan het Middenstandshuis met de leuze 'God en Vaderland' ter ere van Karel vander Cruyssen. In het gebouw, bij de vergaderzaal op de verdieping, hangt een tweeta-
lige versie (foto 2017)

6

de plechtige onthulling, schijnen zich daar totaal niet van bewust ... waren dat ook niet, mogen we aannemen. In 'Flitsen uit de geschiedenis van het koninklijk atheneum voor jongens te Gent' van leraar Hubert Demoor, dat verscheen in 1951, lezen we (p. 146): "En nog steeds symboliseert dit machtig werk voor onze Atheneumjongens de patriottische geestdrift, de zielenadel, de niets ontziende dapperheid en de schoonheid van het hoogste offer."

Journalist Karel Haerens verstrekt enkele bijzonderheden in een artikel verschenen in de verdwenen krant Het Volk, ook opgenomen in zijn boekje 'Standbeelden van Gent' (Het Volk, Gent, 1977, nr. 37). Het gedenkteken werd opgericht ter nagedachtenis van de 58 (oud)leerlingen en leraars gesneuveld in die oorlog. Hun namen staan te lezen op een gedenkplaat in het schoolgebouw. Er hadden er na WO II nog 48 bij moeten komen, waaronder verschillende Joodse. Het beeld is een meesterwerk van Carl De Cock, geboren Gentenaar (1879). Hij behoorde tot de Latemse kunstenaarskolonie, maar bleef veel minder bekend dan zijn collega's. Meestal werkte hij op bestelling. Op zijn best was De Cock in zijn borstbeelden en in zijn medaillons, zoals dat van Braun in het gedenkteken aan het Belfort. Ze getuigen van pak-
kend realisme en van doordringend psychologisch inzicht, schrijft Haerens.

Heilig Hart aan het Sint-Annaplein als katholieke tegenhanger

Een kleine minderheid van de gedenktekens opgericht na WO I heeft een religieuze connotatie. Ze zijn niet meteen als oorlogsmonument herkenbaar. Zo verrast het wel dat het reuzengrote Heilig Hartbeeld op het Sint-Annaplein, ontwerp van Joseph Cornelis, onthuld in 1926, te maken heeft met de oorlog. Het blijkt een vredesmonument te zijn. In de inscripties op de sokkel wordt daarnaar niet uitdrukkelijk verwezen, maar de referentie naar Christus-Koning duidt er op. Dit nieuw type verering was toen net officieel ingesteld om de 1600ste verjaardag te vieren van het Concilie van Nicea (325, nu Iznik in Turkije), bijeengeroepen door de eerste christelijke keizer Constantinus om het arianisme tot ketters te verklaren en te bestrijden.

In de jaren 1920 werd de verering van Christus als koning in katholieke kringen gepromoot om het atheïsme te bekampen en als een mogelijkheid om conflicten te vermijden onder de hoede van een onaantastbare, universele koning-godheid. Het beeld moest de wens uiten ‘van alle katholieke mensen om Gods vrede en het koninkdom van Christus te verwezenlijken’. Het moest een blijvend gedenkteken zijn ‘aan de Allerhoogste persoonlijkheid aller tijden, Onze Heer Jezus Christus, en wel bepaaldelijk voorgesteld onder zijn beminnelijkste vorm, in zijn Heilig Hart’, zo lezen we bij Haerens (1977), die dit vernam uit de mond van de initiatiefnemer Dubrulle. Men kan het zien als het katholieke antwoord op het ‘heidense’ beeld aan de Ottogracht. Op de gehavende sokkel lezen we: ‘Adveniat Regnum Tuum’. Dit betekent ‘Moge Uw Rijk komen’.

Meest uitgesproken is de verbinding van vaderlandsliefde met eredienst op de wandplaten binnen en buiten het gebouw van de christelijke middenstandsvereniging ‘God en Vaderland – Dieu et Patrie’ in de Lange Kruisstraat, een initiatief van de ondernemende Gentse tapissier Charles vander Cruysen jr. (1874-1955), oorlogsvrijwilliger, zwaargewond in 1918 en een van de meest gedecoreerde Belgische militairen. Na zijn genezing trad hij in bij de trappistenorde en zou hij de abdij van Orval heropbouwen (afb. 3).

Afb. 4. Gedenkplaat in de Sleepstraat (foto 2017).

Helden her en der in de stad

Her en der in de stad werden door gebuurtedekenijen of wijkbewoners, samen met verenigingen van oud-strijders, gedenktekens aangebracht ter nagedachtenis van hun gesneuvelden en van de vele ellendig omgekomen burgers, opgeëist voor oorlogswerk achter de frontlijn. De namen van de slachtoffers staan er op te lezen in fraai uitgesneden of gegoten letters in een klein of groot monumentaal architecturaal kader. Enkele zijn voorzien van kwaliteitsvol figuratief reliëfwerk. Dat is meestal realistisch-romantisch van stijl, terwijl de architecturale omkadering naar art-deco neigt.

De monumenten zijn minder bombastisch dan Pro Patria en vermelden meestal enkel 'Gesneuvelde Soldaten' (afb. 4), 'Opgeëisten', 'Burgerlijke Slachtoffers' of 'Onze duurbare Doden'. Sommige tonen zelfs het verdriet en het lijden (afb. 5 en 6). Andere gedenktekens, zoals dat aan de hoek van de Volderstraat met de Sint-Niklaasstraat en dat in het Citadelpark, willen vooral heldhaftigheid uitbeelden en eren 'Onze Helden - Nos Héros' (afb. 7 en 8). Het wandmonument in de Eendrachtstraat (Heirnis) doet dat ook, en refereert daarbij zelfs naar de beruchte spreuk van Horatius, maar toont een aangrijpend beeld van rouw (afb. 9). Ook op de luifel boven de ingang van het parkje aan de Offerlaan aangelegd ter herdenking van de 'Terechtstellings

Afb. 5. Centrale bronssculptuur van ontwerper Pieter Heckers en bronsgieter Lentacker op het gedenkteken aan de Blaisantvest (foto 2017).

plaats der voor den kop geschotenen 1914-1918', staat de Latijnse spreuk te lezen (afb. 10). Hoeft het gezegd dat ook de adresnaam van dit 'Oord der gefusilleerden', en de naam van de erbij aansluitende Martelaarslaan, verwijzen naar zich opofferen?

Afb. 6. Rouwende vrouw bovenaan het gedenkteken voor de 'geburtehelden' van de wijk Spaans Kasteel in de Proosstraat, met er onder het hoofd in een medaillon van (vermoedelijk) de geburtedeken C. Taelman – Rigaux (foto 2017). Dit werk van de weinig bekende beeldhouwer Volgs werd onthuld in 1920. Taelman, geburtedeken, bekostigde niet enkel het monument, zoals op de zijkanten van de sokkel te lezen staat, hij legateerde later aan de stad ook zijn bedrijfsgebouw waarop het gedenkteken aangebracht is. Dit was de vroegere gouverneurswoning van het Spaans Kasteel in een verbouwde middeleeuwse structuur. In tegenstelling tot de figuratieve elementen op de sokkel en op andere gedenktekens elders in de stad opgericht na WO I, is de vrouwensculptuur duidelijk art-deco getint.

10

Afb. 7. Een strijdvaardige vrouwenfiguur op het monument in het Citadelpark. Deze dame voert 'onze helden-nos héros' naar de dood (foto 2017).

Afb. 8. Eén en al heldhaftigheid in het hartje van de stad (in die tijd de 'eerste wijk – première section). De naakte jonge helden worden ten strijde opgewekt (gedreven?) door vrouwenfiguren. Monument aan de hoek van de Voldersstraat met de Sint-Niklaasstraat, sculptuur Geo Verbanck, foto 2017).

Afb. 9. Monumentaal gedenkteken voor de oorlogsslachtoffers van de Heirnis (destijds zevende wijk) met sculptuur van Geo Verbanck, in brons gegoten door de Gentbrugse firma Vindevogel in een totaalarchitectuur van Jules Van den Hende. Met ingekorte versie van de dichtregel van Horatius (foto 2017).

Afb. 10. Betonnen luifel boven de ingangspoort van het 'Oord der Gefusilleerden' aan de Offerlaan met de spreuk van Horatius (foto SCMS 3841 in het Gentse stadsarchief).

12

Afb. 11. Gedenkplaat aan de pijler van de ingangspoort tot het als memoriaal ingerichte executieoord aan de Offerlaan in de originele versie, die WO II (uiteeraard) niet overleefde (verzameling PKRH). De Franstalige tegenhanger werd op de andere poortpijler aangebracht. Hier werden 49 mannen en drie vrouwen gefusilleerd.

Afb. 12. Offerlaan: na WO II werden nieuwe platen aangebracht, soberder in tekst en beeld (foto 2017).

Afb. 13. Beslist uitzonderlijk: een gedenksteen ter ere van vijftig jaar vrede (Achtmeiplein in het Zuidpark, foto 2017).

Tot besluit

De verheerlijking van de heldendood zit vervat in bijna op alle gedenktekens opgericht na WO I. De teneur is uitgesproken belgicistisch. Dat kan meestal afgeleid worden uit de symbolen of zit verhuld in de Latijnse Pro Patria spreuk. De Belgische versie van 'Mort pour la France', te zien op duizenden oorlogsmonumenten in Frankrijk, is zeldzaam. De lugubere flamingantische tegenhanger 'Hier liggen hun lijken als zaden in het zand, hoop op den oogst, o Vlaenderland' komt, zover ons bekend, niet voor op graven in het Gentse. Deze dichtregel van Cyriel Verschaeve illustreert ongewild de wrede absurditeit van de oorlog: van zaden in zand valt immers niets te verwachten. Ze ontkiemen misschien, maar zijn gedoemd te sterven zonder tot wasdom te komen.

Het valt op dat de teksten en de symboliek van de versieringen veel soberder is bij de toevoegingen of vervangingen na WO II aangebracht. Vergelijk bv. de gedenkplaten aan de Offerlaan (afb. 11 en 12). Al bij al moet erkend worden dat de tekst neutraal is op het belangrijkste oorlogsmonument ingericht door de stad Gent. Niet toevallig dateert het uit de tweede naoorlogse periode. Het gedenkteken staat op het Achtmeiplein, in het fraaie kader van het park aan het Zuid (officiële naam Koning Albertpark), maar jammer genoeg omgeven door zware verkeersinfrastructuur. De naam van het plein is ontleend aan de datum waarop in West-Europa het officiële einde van WO II gevierd wordt. Het monument met een reusachtige zwaardsculptuur, ontwerp van architect Geo Bontinck, werd onthuld in 1956. Op de grote, lage sokkel lezen we: '1914-1918 De Stad Gent eert haar Doden 1940-1945'. Latere toevoegingen zijn te vinden in de achtergrond, tussen de in een halfrond geplaatste zuilen afkomstig van het afgebroken Zuidstation. Een eenvoudige gedenksteen vermeldt simpelweg 'Het Verzet 1940-1944'. Een andere, nog vrij recent (1995, afb. 13), is uitzonderlijk: hij eert vijftig jaar vrede!

Met dank aan Heidi Delaere en Adrien Brysse.

DE FAMILIE BOUCKAERT UIT WAREGEM EN DE ONWIKKELING VAN HET DIERENARTSENBEROEP IN VLAANDEREN

Jan Bouckaert

De familie Bouckaert uit Waregem is sinds eeuwen een geslacht van fokkers en verzorgers van paarden, hoefsmeden, slagers, dierenartsen, genezers van mens en dier. Ze is als dusdanig in Waregem en wijde omgeving bij de grens van Oost- en West-Vlaanderen, goed gekend, vooral in paardenmiddens en bij de oudere landbouwbevolking. Zij woonden ononderbroken in Waregem vanaf de 16de eeuw, toen ene Paschin(= Pascal) Bouckaert, geboren in 1503, de eerste bekende voorvader was. Zijn nakomelingen zorgden op allerhande manieren voor de gezondheid van zowel mensen als dieren. Domenicus Bouckaert stond begin 18de eeuw bekend als 'chirurgijn van mens en dier' en zijn zoon Francis (François, Frans) als 'paarden- en koeiemeester'.

Hierbij hanteerden de Bouckaerts middelen en methodes eigen aan hun tijd, maar toch probeerden ze te steunen op betrouwbare bronnen: zo werd een late uitgave van het Cruydtboeck van Dodoens, in de familietraditie als 'toverboek' of 'zwartboek' bekend, van geslacht tot geslacht overgeleverd en gebruikt om aan de hand daarvan geneesmiddelen te bereiden. Zij deden ook aan psychologische beïnvloeding en schuwden het niet om handopleggingen en bezelingen te doen. Daarbij lazen ze voor uit het 'toverboek' geplaatst op een lezenaar in een verduisterde ruimte met kaarsen er rond. Zij waren echter ook de eerste gediplomeerde veeartsen in Vlaanderen. Een voorvader zou in Utrecht, waar in 1821 de eerste Veeartsenijschool van de Lage Landen was opgericht, een getuigschrift bekomen hebben zonder veel studie, maar enkel op getuigenis.

De daarop volgende geslachten telden ononderbroken een of meerdere veeartsen in hun midden, tot en met Jean Bouckaert (1910-1967), de veel te vroeg gestorven vader van de auteur. Deze werd als jong afgestudeerde van Kuregem in 1935 docent en nadien hoogleraar aan de pas opgerichte, eerste Nederlandstalige Veeartsenijschool (nu Faculteit Diergeneeskunde) van de Gentse Universiteit. In zijn korte loopbaan verwierf hij nationale en internationale faam op gebied van dierenziekten en vooral het verzorgen en behandelen van renpaarden.

Diergeneeskundige opleiding, een korte geschiedenis

De titel van veearts of dierenarts was tot voor 1850 in België en andere landen niet wettelijk beschermd en zodoende kon iedereen aan verzorging en genezing van dieren doen. Uit de Griekse Oudheid zijn werken over paarden-

verzorging of ‘hippiatrie’ bekend. Deze dieren waren immers belangrijk in het voeren van oorlogen, zoals deze van Alexander de Grote. Zelfs de naam Hippocrates – bekend van de ‘eet’ die artsen afleggen – verwijst eigenaardiger wijze naar hippos of paard, beheerst door de mens (Grieks: kratein: heersen). De Grieken waren daarin de eersten niet. Er zijn zelfs namen van dierenartsen bekend uit de Babylonische rijken.

Die kennis geraakte echter verloren. Het vak werd uitgeoefend door mensen zonder opleiding, die steunden op ervaring. Dat waren herders, slagers, koewachters, hoefsmeden en allerhande genezers en tovenaars. Deze noemt men ‘empiristen’. Na de grote vee-epidemies en oorlogen in de 18de en 19de eeuw was er echter grote nood aan goed opgeleide dierenartsen. Door de overheid werden instellingen voor veterinaire onderwijs opgericht, waarvan de eerste ter wereld in 1762 te Lyon gesticht werd door Claude Bourgelat. Daarna volgde Alfort nabij Parijs, welke al gauw de beroemdste werd, en stichtingen in andere Europese landen. In de Lage Landen moest men echter wegens de Napoleontische oorlogen en politieke instabiliteit wachten tot 1821 toen in Utrecht de eerste School voor Diergeneeskundig Onderwijs opgericht werd. In 1836, kort na de Belgische onafhankelijkheid, volgde de Franstalige School te Kuregem bij Brussel. Het zou een eeuw duren (tot 1935) vooraleer de Nederlandstalige veeartsenijschool aan de vernederlandsde Gentse Rijksuniversiteit tot stand kwam, met steun vanuit Utrecht.

Het tekort aan goede verzorgers tijdens de Napoleontische oorlogen bracht de overheid er toe aan zogenaamde empiristen, na een summiere opleiding, de titel van ‘maréchal vétérinaire’ of ‘paardenmeester’ te verlenen om in de legers te werken. Deze titel werd ook aan een aantal Belgen uitgereikt. Vandaar dat de benaming paardenmeester of meester nu nog in bepaalde streken van Vlaanderen gebruikt wordt om een dierenarts aan te duiden. Na een tweejarige supplementaire opleiding, meestal na terugkeer uit de oorlog, kon het diploma van veearts bekomen worden. Dit bracht veel verwarring mee, ook nadien tijdens de Hollandse periode, omdat meerdere gradaties bestonden. Naast de médecin vétérinaire (veearts), rijksveearts, gouvenermentsveearts, was er ook de apprenti vétérinaire (leerling- veearts) en de maréchal vétérinaire (feitelijk: hoefsmid-veearts, meestal paardenmeester of meester genoemd). Sommigen waren genezer van mens en dier, hoefsmid (maréchal ferrant) of kastreerder.

Om aan deze verwarde toestand een eind aan te maken en orde op zaken te stellen werd op 1 juni 1850 de Belgische wet tot regeling van de diergeneeskunde uitgevaardigd. Deze beoogde de wettelijke bescherming van het diploma van veearts of médecin vétérinaire, afgeleverd door een officiële school, in de praktijk meestal de nog maar pas gestichte Ecole vétérinaire van Kuregem bij Brussel. Daarnaast werd gedurende een overgangstijd ook de toekenning van de titel van paardenmeester of maréchal vétérinaire ge-

regeld voor degene die op empirische basis bezig waren. Ze werden daartoe officieel toegelaten na het slagen in een examen georganiseerd per provincie. Er werden in de periode 1851-1852 een 254 diploma's uitgereikt. Een tweetal leden van de familie Bouckaert zouden hieraan hebben deelgenomen.

Het manuscript van Franciscus Josephus Bouckaert

Een opmerkelijk manuscript uit de beginjaren van de diergeneeskunde, afkomstig uit de familie Bouckaert, bleef gelukkig bewaard (Bouckaert, 2005). Het is in een mooi handschrift geschreven en begint op de eerste pagina met een verwijzing naar de auteur: 'gedaan te Nazareth den 24.9ber (november) 1880 in den ouderdom van 26 jaren 11 maanden en 11 dagen. Franciscus Josephus Bouckaert, zoon van Augustien en Rosalie Terryn, geboren tot Waereghem, den 13 xber (december) 1853'. Dan volgt een zogenaamde 'bekentenis' met een lange beschrijving van lichamelijke klachten, waaraan de schrijver lijdt en waardoor hij meent niet lang te zullen leven. Het zijn vooral hoofdpijnen en maagklachten. Deze laatste nemen 's nachts toe en gaan dan gepaard met zure oprispingen. Meerdere aangewende middelen brengen geen baat, zodat hij het leven somber inziet en vreest vroeg te zullen sterven. Op de achterkant van laatste pagina over de klachten staat vermeld: 'ge zult gelieven mijn verlangen te eerbiedigen en dit gesloten te houden, tot!' (niet ingevuld). Aan de binnenzijde van de voorkaft zijn enkele doodsprentjes ingekleefd van zijn vader Augustijn (1815-1889), grootmoeder Sabina De Rycke en grootvader Franciscus Josephus (1753-1852). Deze verwijzen duidelijk naar de familie, waar we later zullen op terugkeren. Wij kunnen dan ook met zekerheid besluiten dat Franciscus als genezer van mens en dier optrad, naar aloude familietraditie. De vraag kan gesteld waar hij zijn kennis haalde, daar hij reeds als 27-jarige hierover een boek schreef. Putte hij die uit het kruidenboek van zijn grootvader? Uit een ons onbekend familieboek? Daarnaast dient ook opgemerkt dat een gedeelte van de inhoud overeenstemt met de examenstof voor 'paardenmeester' in die tijd.

Het citeren van gebeden en bezweringsformules bij ziekten van mens en dier en het aanroepen van heiligen was zeer gebruikelijk in onze gewesten. Ook een handboek van boer Engel Leuridan uit de Westhoek bevat dergelijke formules (Leuridan, 1998). Deze boer-bezweerder-bruidenmeester leefde van 1783 tot 1875 in Reninge. In tegenstelling met hetgeen men zou verwachten, zijn deze gebruiken in onze tijd nog niet verdwenen. Tijdens de laatste epidemie van varkenspest konden de fabrikanten van beelden van Sint-Antonius, de traditionele beschermer van het vee en in het bijzonder van de varkens, de vraag niet volgen.

Geneesboeken werden destijds gekoesterd als een 'familiegoed': de theoretische kennis van de geneeskruiden en de praktijk van de kruidengeneeskunde bleven een familiegeheim en moesten angstvallig binnen de familie bewaard blijven. Zo schrijft onze Franciscus-Josephus: 'ge zult gelieven mijn verlangen

te eerbiedigen en dit gesloten houden tot... (geen datum vermeld)'. Hetzelfde vinden we bij gelijkaardige figuren terug, zoals bij de kinderloos gebleven Engel Leuridan die aangeeft naar wie zijn boek na zijn dood moet overgaan.

Familietraditie

Er heerste een sterke traditie met mondelinge overlevering van, vaak geromantiseerde familie verhalen en het doorgeven van dezelfde voornaam Jan, Johannes, Jean of Jan-Baptist, Jean-Baptiste, meestal aan de oudste zoon. Ook de auteur van dit artikel dankt eveneens zijn voornaam aan deze familie gewoonte! Geschreven documenten zijn bewaard gebleven, maar zijn spijtig genoeg nu verspreid geraakt, waardoor het moeilijk is om er een globaal zicht over te hebben. De jarenlange vriendschap met de familie Demedts uit Sint-Baafs-Vijve bracht mee dat enkele elementen uit de familiegeschiedenis, weliswaar op een geromantiseerd wijze, verwerkt worden in een minder gekende roman van schrijver André Demedts 'Geen Tweede Maal'.

De voorouderlijke hoeve, later verbouwd tot woonhuis, met stallingen en omliggende weiden is nog steeds gelegen aan de Zultsesteenweg op de Waregemse wijk Eertbrugge. Deze naam werd later aangewend om de stoeterij van Joseph Bouckaert te betitelen, nl. Haras d'Eertbrugge. Een oud kadasterdocument vermeldt de benaming 'Ter Brugge', wat waarschijnlijk sloeg op een brug over de Gaverbeek. Deze naam werd vermoedelijk vervormd tot Eertbrugge.

Bijna alle Bouckaerts hadden en hebben een gemeenschappelijke eigenschap, namelijk de liefde, of beter gezegd, de passie voor het paard! Zij maakten deel uit of waren bij de oprichters van meerdere regionale, nationale en zelfs internationale paardenverenigingen.

Ze stonden weliswaar niet aan de wieg van Waregem Koerse in 1847, maar zijn er zeer vlug bij betrokken geweest. Nadat Jean Bouckaert van 1904 tot 1933 voorzitter was van de inrichtende maatschappij, maakt er tot nog toe steeds iemand van de familie deel uit van dit bestuur: eerst Albert en later Léon Bouckaert. Daarenboven is er op die grote dag een Prijs Jean Bouckaert, genoemd naar de vader en overgrootvader van de auteur. Henry Bouckaert, advocaat, was mede-oprichter van de Waregemse Draf- en Rijvereniging en schreef enkele artikels over de familiegeschiedenis.

Tijdens familiebijeenkomsten was het onderwerp van gesprek steeds 'het paard': de pedigree of stamboom van bepaalde dieren werd zo maar uit het hoofd gedebiteerd om hun toekomstmogelijkheden te voorspellen of om een kweekprogramma op te stellen. Iedereen ging dan naar de renbaan om het bepaalde paard aan de slag te zien en vast te stellen of het aan de gestelde verwachtingen voldeed of integendeel ontgoochelde (afb. 1). Nadien werd over de zaak dan ook uitgebreid nagekaart, bij een goed glas wijn of champagne.

Er trad wel een sterke differentiatie op. Waar heel vroeger enkel trekpaarden werden gefokt en aangewend voor het zware werk, werden al vlug renpaarden en raspaarden gefokt of aangekocht en getraind voor drafrennen, galop, steeple, jumping, jachtparcours, military, enz... met wisselend succes. In de huidige generatie zijn er meerdere ruiters en paardeneigenaars in verscheidene disciplines.

Gekende leden van het geslacht Bouckaert

De naam Bouckaert is volgens het gezaghebbende werk van Debrabandere (2003) afgeleid van de voornaam Burghard, wat zoveel betekent als 'sterke beschermer'. Een volksetymologische versie houdt het bij bouchard, wat een oud woord voor boucher/slager zou moeten zijn.

Aan de hand van archiefgegevens kan een genealogische reeks opgesteld worden die, niettegenstaande enkele lacunes en onjuistheden, toch een goed idee geeft van de familiegeschiedenis. Typisch is het feit dat meerdere voorvaders buitenpoorters waren van Kortrijk. Dit had het grote voordeel dat ze daardoor onder de jurisdictie van deze stad vielen, wat beter was dan onderworpen te zijn aan de willekeur van de lokale feodale heren.

Aspecten van belang bij de verschillende aangehaalde leden worden kort vermeld: genezers en verzorgers van mens en dier, paardenfokkers, trainers en ruiters, sociale bewogenheid met politieke verantwoordelijkheid, culturele en artistieke activiteiten (toneel, bibliotheek, taalkunde, tekenen, schilderen, beeldhouwen). Meerdere stukken uit het familiearchief staan afgebeeld in de eerder in dit tijdschrift verschenen bijdrage (Boeckeaert, 2005).

De schriftelijke sporen over de familie gaan in Waregem terug tot de 16de eeuw, waarbij de eerste gekende voorvader ene Paschin Bouckaert is, geboren in 1503. Concrete familiesporen zijn te vinden begin 17de eeuw, waar weer een Paschin (Pascal) Bouckaert op twee lijsten van 'weerbare mannen' van Waregem voorkomt, resp. in 1622 en 1638, deze keer als Boucquaert gespeld. Hij was een kleine boer met een knecht. Bij een bevolkingstelling van Waregem begin 1696 staat waarschijnlijk zijn zoon Jan Boucquaert als 'kleine gebruiker' (kleine pachter) vermeld. Vervolgens komt begin 18de eeuw Domenicus (Domien) Bouckaert, bekend in de streek als 'chirurgijn van mens en dier'.

Zoon **Jan Francis Bouquaert** (°1753) drukte de voetsporen van zijn vader en was 'paarde- en koeiemeester'. Hij werd ook 'tovenaer' genoemd, omdat hij geheimzinnige kruiden gebruikte. Het 'Zwarte Boek' of 'Toverboek' in zijn bezit was het kruidenboek van Dodoens, dat van hand tot hand werd overgeleverd en nog steeds in familiebezit is.

Jan Baptist (°1780), oudste zoon van Jan Francis, werd opgeëist voor de legers van Napoleon, nadat hij zich aanvankelijk in de (Wortegemse) bossen had verscholen. Hij maakte veldtochten mee in Spanje en Portugal en kreeg in 1810 zijn ontslag wegens een lichamelijk letsel: hij was het eerste kootje van zijn wijsvinger kwijtgeraakt, waarvoor hij later trouwens uit handen van Napoleon III het 'Médaille de Sainte-Hélène' kreeg. Deze werd verleend aan overlevenden die minstens een veldslag hadden meegemaakt. Tussen 1823 en 1825 was hij gemeenteraadslid en zetelde in de raad tot aan zijn dood in 1861. Zijn zoon Jan Baptist II volgde hem op als schepen. Hij was een van de eerste gediplomeerde veeartsen van het land.

Afb. 1. Ontslag van Jean Baptiste Bouckaert om medische redenen 3/5/1810.

Na hem volgde **Jan Baptiste III**, beter bekend als Jean Bouckaert, die als veearts ook burgemeester werd en naar wie de Jean Bouckaertstraat in Waregem werd genoemd. Zijn gedrag tijdens de eerste wereldoorlog zou echter, volgens sommigen, niet van grote moed getuigd hebben. Diens zoon Henry was absoluut niet in politiek geïnteresseerd en bouwde de praktijk van zijn vader verder uit. Twee van zijn kinderen, Jean en Joseph, werden eveneens veearts, terwijl twee anderen verkozen chirurg te worden. In de volgende generaties koos echter tot nog toe niemand voor het traditionele beroep van de voorouders, alhoewel enkelen vruchteloos de studies aanvatte.

Onder de meer recente figuren die de familietradities verzetten, dienen vermeld:

Jean-Isidore (1910-1967): veearts, afgestuurd aan de Ecole Vétérinaire van Kuregem, na kandidaturen te Leuven, eerste professor aan de Gentse Veeartsenijschool, leerstoel Heelkunde, Verloskunde en Inwendige Ziekten bij Grote Huisdieren, auteur van talrijke wetenschappelijke publicaties, ook experimentele chirurgie en basisonderzoek, medeoprichter van meerdere nationale en internationale verenigingen.

Joseph (1913-1981): veearts met zelfstandige praktijk te Waregem, later rijksinseminator, oprichter van de Haras d'Eertbrugge met als voornaamste product Ryckeboer, die talrijke overwinningen boekte in Waregem en elders.

Albert (1915-1987): oprichter melkerijbedrijf Kruishoutem (MIK), rij- en springpaarden, jurylid bij paardenkeuringen, zijn zoon werd Belgisch kampioen jumping in 1970.

André (1918-1990): chirurg Oudenaarde, kunstenaar (schilderen, beeldhouwen), gemeentelijk politicus, filosoof, eigenaar van meerdere draf- en galoppaarden met wisselend succes.

Henry (1920-1991): advocaat, medeoprichter Waregemse Rij- en Renvereniging, auteur van meerdere geschiedkundige publicaties over Waregem Koerse en over de familie, zeer actief in het culturele leven van zijn gemeente, o.a. in een toneelvereniging en in de Frans-Vlaamse dagen.

Léon (°1924): chirurg Waregem, lid drijfjachtvereniging ('Drague'), 7 kinderen en 25 kleinkinderen, waarvan een groot deel paard rijden. Een zoon nam deel aan de kleine steeple van Waregem Koerse en aan de Military van de Olympische Spelen te Sydney, een kleindochter is kampioene in de USA.

Edouard is werkzaam in een dierenartsenpraktijk in Frankrijk.

Archivalisch gedocumenteerde familieleden

Hieronder volgt een lijst met naamdragers Bouckaert uit het Waregemse in archiefbronnen te vinden. Bij de oudst vermelde personen is de verwantschap met de huidige Bouckaerts allesbehalve zeker. Er dient opgemerkt te worden dat in West-Vlaanderen en in het bijzonder in de streek van Kortrijk (Harelbeke, Bossuit) en Izegem meerdere families Bouckaert voorkomen met veeartsen, genezers en artsen. De meesten onder hen zijn afstammelingen van één van de tien zonen van Franciscus Josephus, zoals Dion en zoon Jan Bouckaert, veeartsen in Harelbeke. In Sint-Lodewijk (Bossuit) was er een gekende landbouwer-slager-kruidendokter, wiens dochter nog steeds als kruidenvrouw bedrijvig is.

Enkele lichamelijke kenmerken, zoals grote gestalte, forse wenkbrauwen, grote bovenste snijtanden, en de gelijke voornamen, zouden kunnen wijzen op een en dezelfde verre origine, wat uiteraard moeilijk uit te zoeken is. Een uniforme schrijfwijze van de naam bestond nog lang niet. In deze lijst worden ze, op een enkele uitzondering na, weergegeven in de huidige schrijfwijze.

PIERRE BOUCKAERT, eerste gekende naamdrager, 1330-1411, in Izegem
JEAN BOUCKAERT, 1360-1431
JEAN BOUCKAERT, °1390
MATHIEU BOUCKAERT, °1395, Izegem
WOUTHIER BOUCKAERT, +1430
LAURENT BOUCKAERT, +1465
PASCHIN BOUCKAERT (I), burger van Rosebeke, ° rond 1503, + 1547 (= ROBERT)
LAUWEREYNS BOUCKAERT, ° rond 1533
PASSCHIER (PASCAL) Bouquaert (II), °rond 1563, landbouwer met een knecht, buitenpoorter van Kortrijk, vermeld op een lijst van weerbare mannen
JAN BOUCKAERT (I), °rond 1593, 'gebruiker' (pachter). Vermeld in een telling van de Waregemse bevolking.
BOUQUAERT (voornaam onbekend), zoon van Passchier, buitenpoorter Kortrijk
JAN BOUCKAERT (II), °rond 1633, buitenpoorter
JAN BOUCKAERT (III), 1664/1665-1713, buitenpoorter
PASSCHARIUS BOUCKAERT (III), 1683-1732
DOMENICUS BOUCKAERT (Domien), 1721/22-1797, chirurgijn van mens en dier, prekadastrale gegevens, Waregem 1744
JAN FRANCIS (Franciscus Josephus I) BOUCKAERT, 1753-1852 (99jaar!), paarde- en koeiemeester, tovenaars- kruidendokter (Kruidenboek Dodoens), grondbezitter, doodsprentje bewaard
JAN BAPTIST BOUCKAERT (I), 1780-1860, veldtocht Napoleon/raadslid, médaille Sainte-Hélène
AUGUSTINUS BOUCKAERT, 1815-1889
FRANCISCUS JOSEPHUS (II), zoon van Augustijn, (1853- ?), slager/genezer?, auteur van handschrift Nazareth, farmacie-adres gekend
JAN BAPTIST BOUCKAERT (II), 1814-1907, eerste officiële veearts (1867), diploma bewaard
JAN BAPTIST BOUCKAERT (III), 1845-1935, veearts/burgemeester o.a. in de oorlogsjaren 1914- 1918. Onlangs dook een handgeschreven receptenboekje op uit 1933 van zijn hand. Dit bevat recepten voor humane patiënten met eventuele diagnose. Slechts enkele zijn bestemd voor dieren. Hieraan hopen we een latere publicatie te wijden.
HENRY BOUCKAERT, 1877-1944, veearts, doodsprentje bewaard
JEAN (ISIDORE) BOUCKAERT, 1910-1967, veearts, hoogleraar aan de pas gestichte veeartsenijschool Gent
JOSEPH BOUCKAERT, veearts/paardenfokker
MICHEL BOUCKAERT, zoon van Joseph, hoefsmid
ALBERT BOUCKAERT
HENRY BOUCKAERT
ANDRE BOUCKAERT, chirurg

LEON BOUCKAERT, chirurg (afb. 2)

Afb. 2. Leon Bouckaert en zijn zeven kinderen (foto collectie auteur).

22

JAN (JEAN-IGNACE) BOUCKAERT, chirurg, °1939, zoon van Jean-Isidore (afb. 3).

Afb. 3. De auteur als jockey in een sulky tijdens een amateur drafskoers voor medische en paramedische beroepen op de Waregemse renbaan (foto collectie auteur, vermoedelijk 1966).

Samenvatting

De kleurrijke geschiedenis van het geslacht Bouckaert uit Waregem wordt beschreven. Meerdere leden waren eeuwenlang gekend als genezers van mens en dier, later als veeartsen en chirurgen. Dit wordt gestaafd door meerdere documenten, zoals gedachtenisprentjes, stamboom, uittreksels uit oude officiële documenten, diploma's en getuigschriften, evenals enkele publicaties. Gewezen wordt op de belangrijke rol die deze familie heeft gespeeld in het ontstaan en de ontwikkeling van het beroep van veearts in onze gewesten.

Bronnen

- Niet gepubliceerde mondeling overgeleverde familiegegevens.
- Réponse au questionnaire adressé aux délégués et membres des Sous-Commissions provinciales du Herd-Book par Jean Bouckaert, vétérinaire à Waereghem, Impr. Gernay-Gillon, Courtrai 1891.
- Rijksarchief Kortrijk, Fonds de Plotho, via internet <http://users.pandora.be/bruno.filips/>
- UNIZO- Waregem (2001), Honderdvijftig memorabele Waregemnaars.

Literatuur

- Bouckaert, H. (1987), Het ware verhaal van Waregem Koerse. De Gaverstreke, Jaarboek XV, 1987, 315- 351.
- Bouckaert, J. (2005), Negentiende-eeuws manuscript over de behandeling van dierenziekten uit het archief van de familie Bouckaert van Waregem (België). In: Van Mensen en Dingen, jg. III nr. 2, 226-234.
- Brysse, A., Familienamen Bouckaert. In [users://pandora.be/adrien.brysse](http://users.pandora.be/adrien.brysse).
- Debrabandere, F. (2003), Woordenboek van familienamen in België en Noord-Frankrijk, Veen en Het Taalfonds, herziene druk, Amsterdam.
- Devriese, L. (2012), From mules, horses and livestock to companion animals: a linguistic-etymological approach to veterinary history, mirroring animal and (mainly) human welfare. In: Vlaams Diergeneeskundig Tijdschrift, jg. 81, p. 237-246.
- Leuridan, J. (1998), Het geneesboek van Engel Leuridan, een manuscript uit de Westhoek, Kortrijk.
- Mammerickx, M. (1967), Histoire de la médecine vétérinaire belge. In : Mémoires de l'Académie royale de médecine de Belgique, tweede serie in 8°, deel 5 nr. 4, Brussel, 261-708.
- Mammerickx, M. (1997), Histoire des maréchaux vétérinaires en Belgique au 19e siècle en Belgique. In: Annales de Médecine Vétérinaire, jg. 141, 165- 173.
- Vandeputte, M. (1987), De monstering van weerbare mannen te Waregem anno 1638. In: De Gaverstreke, Jaarboek nr. 15, p. 197.

DE RESTAURATIE VAN HET GENTSE GRAVENSTEEN (1872-1905) IN HET LICHT VAN HET NATIONALISME

Wim Van Driessche

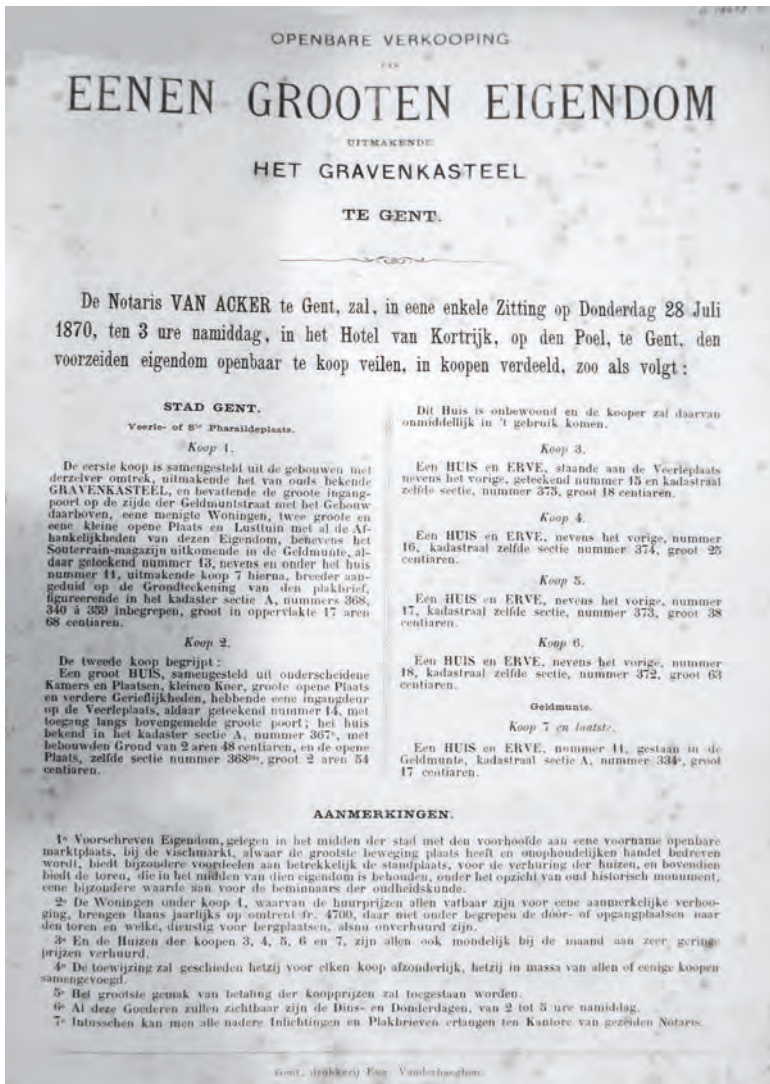
Dit korte artikel geeft de visie weer op het restaureren van het twaalfde-eeuwse Gentse Gravensteen in de tweede helft van de 19de eeuw in relatie tot het contemporaine opverende nationalisme, met een summiere weergave van het aankoop- en restauratieproces in die tijd. De centrale vraag luidt: Had de restauratie van het Gentse Gravensteen een relatie tot het toenmalige nationalisme en in hoeverre bevorderde het gerestaureerde Gravensteen dit nationalisme?

Korte historiek en de twee restauratievisies

Graaf van Vlaanderen Filips, in zijn moedertaal Philippe d'Alsace (regeerperiode: 1157-1191), kwam na de tweede kruistocht in 1178 langs Gent. Hij liet zijn oog vallen op de oude grafelijke vesting aan het Sint-Veerleplein. Vanaf 1180 werd het oude castellum verbouwd naar een voorbeeld van een Syrische moslimvesting. Boven de toegangspoort prijkte het Latijnse opschrift dat Phillippe d'Alsace bouwheer was. Het was slechts één van de grafelijke verblijven. Ook in Rijsel en Brugge hadden de graven van Vlaanderen een dergelijk onderkomen. Vanaf 1386 trokken ze definitief weg uit het Gravensteen om zich in het nabij gelegen kasteel Hof ter Walle van meer ruimte, luxe en veiligheid te voorzien. Het steen werd toegewezen aan een rechtbank, de *Raad van Vlaanderen*. Bijna vier eeuwen zetelde deze justitiële instelling in het steen tot een openbare verkoop het Gravensteen in 1778 van eigenaar deed veranderen. De federale staat verkocht het aan de ondernemer Brismaïlle, die industrie naar het steen bracht. De bebouwing werd aangepast om twee fabrieken en talrijke arbeidersgezinnen onderdak te bieden. Al langer waren huizen tegen de vesting aangebouwd aan het Sint-Veerleplein en de Geldmunt. Deze waren verankerd met de buitenmuren. Door dat alles en door gebrek aan onderhoud was het steen er bouwtechnisch slecht aan toe. Alleen het poortgebouw scheen dan nog min of meer intact te zijn (1).

De stad Gent kocht in 1872 de toegangspoort aan met steun van het provinciebestuur Oost-Vlaanderen en de nationale overheid. De poort stond toen al twee jaar te koop en de rest van het steen werd niet aangekocht (afb. 1). In de motivatie tot aankoop werd de historische waarde als volgt omschreven: 'Het

is niet voldoende dat de geschiedenis van een volk in de boeken geschreven sta...’ (2). Dit citaat sluit aan bij wat John Ruskin schreef: “de geschiedenis

Afb. 1. Verkoopakte (Bibliotheek Ugent).

van een natie zich laat lezen in drie boeken, namelijk dat van de daden, dat van de woorden en dat van de kunst (3)”. In 1885 werden de rest van de burcht en aanpalende gebouwen te koop aangeboden en aangekocht door de stad Gent met een subsidie van het provinciebestuur en de staat België. Uit een artikel verschenen in 1887 in *Le Messenger des Sciences Historique de Belgique* blijkt dat archeologisch en historisch onderzoek door enerzijds architect Joseph De Waele en anderzijds archeologisch conservator Hermann Van Duyse had geleid tot een restauratieplan inclusief de financiering ervan (4).

Dit plan werd door de Commissie voor het Gravensteen, opgericht door voor-
aanstaande katholieke en liberale politici, verder behartigd (5). Voorzitter bar-
on De Maere-Limnander correspondeerde en bemiddelde verder over de
gezamenlijke aankoop door de stad en de overheid en zowel uit zijn brieven
als de verslaggeving van de hand van de architect blijkt dat voor een ver-
fraaiende restauratie naar voorbeeld van Viollet-Le-Duc werd gegaan (6). Het
eerste sloopwerk binnenin het steen voltrok zich in 1888, terwijl vanaf 1893
de feitelijke heropbouw onder leiding van De Waele en goedkeuring van de
Commissie voor het Gravensteen plaatsvond en nog zou duren tot 1905 (7).

Afb. 2. Het nog te restaureren poortgebouw met aanbouw (uit een museumjournaal van 1890).

Deze restauratie zorgde voor discussie over hoe het precies diende te gebeuren. Twee stromingen markeerden zich tegenover elkaar, hoewel die beide dezelfde historische waardering voor het steen deelden. Een stroming die de visie van Eugène Viollet-Le-Duc volgde over het restaureren, en een stroming die het Gravenkasteel in haar contemporaine eigenheid wilde laten en het also wilde conserveren. In Gent vertaalde deze tweedeling zich via het plan van De Waele, die het kasteel dus uiteindelijk volledig restaureerde, en de kritiek erop door vooral Armand Heins, die lid was van een kunstenaarscollectief. Heins confronteerde de Commissie met zijn visionaire dubbele vraagstelling: 'Le Château des Comtes doit-il être restauré entièrement dans son état primitif? Le maintien dans l'état actuel, après consolidation, n'est-il pas préférable?' (8).

Ter behoud van het kasteel hebben de kunstenaars (Heins) een meer romantische, conservatieve restauratie attitude aangenomen. De visie van Heins sloot aan bij die van de Engelsman Ruskin die in de tweede helft van de 19de eeuw voor een architectuur pleitte die een binding had met de natuur (9). Uit het plan De Waele, besproken in en goedgekeurd door de Commissie, bleek dat het kasteel de 'natuurlijke' tand des tijds niet hoefde te tonen. Vandaar dat alle overvloedige aanbouw werd gesloopt. Tegengesteld daaraan vond de groep Heins dat zelfs een ruïneuze muur niet kon worden gesloopt, maar zo moest worden bewaard (10).

Historische waardering en regionalisme-nationalisme

In 1870 schreef Frans De Potter in zijn *Bijdragen tot de geschiedenis van de stad Gent* dat het steen een historische waarde had, maar zich in slechte staat bevond (11). Uit verschillende contemporaine publicaties blijkt dat het er lang naar uitzag dat het Gravensteen het lot zou delen van alles wat in Gent al tegen de vlakte was gegaan (12). Het archeologische en bouwtechnische onderzoek van Van Duyse en De Waele maakte de nood tot herstel duidelijk. De aanhangers van de twee restauratievisies leidden een heftige stedelijke polemiek, maar die stond de uiteindelijke restauratie van het kasteel niet in de weg.

De groep Heins vertolkte haar standpunt in de zittingen van de Commissie en Heins zelf bracht werk met commentaar en eigen tekeningen op de markt (13). Hij richtte ook uit hoofde van *Le Cercle artistique et littéraire (section des artistes)* al in 1885 een schrijven naar het schepencollege. In deze tekst uitte de groep Heins haar bezorgdheid over de manier van conserveren en stipuleerden ze hun houding over de historische waarde van het kasteel (14). Interessant is de vaststelling dat de groep Heins op 6 november 1894 een brief schreef naar Van Duyse, trouwens ook lid van de Commissie, om hun mening te geven over de stand van zaken. Gesigneerd door Heins en de toenmalige voorzitter van *Le Cercle artistique et littéraire* Jean Delvin keurde de groep de al uitgevoerde restauratiewerken niet integraal af, 'Rendant tout d'abord,

pleine et entière justice au zèle et aux soins ainsi qu'à la bonne volonté des personnes qui ont entrepris cette restauration'. Enkele paragrafen verder werd in de handgeschreven brief gevraagd om de rest van de nog uit te voeren restauratie te beperken tot het hoogstnoodzakelijke, '...notre désir de ne pas prendre que les mesures absolument nécessaires...' en werd nogmaals herhaald hoe belangrijk het steen was als oude getuige van de strijd van onze voorvaderen, 'ce vieux témoin...des luttres de nos pères...' (15). Hieruit kan geconcludeerd worden dat er ook in de strekking Heins een historische waardering met vervolgens een aanzet tot nationalisme zat.

Afb. 3. Het middeleeuwse Gravensteen, ontmanteld en ontdaan van de in andere steensoorten later toegevoegde elementen (tekening van E. Puytaert in *La Belgique illustrée*, jaar niet gekend).

Ook in andere publicaties uit die tijd werd het Gravensteen zowel met aanbouw als zonder gekoppeld aan een vorm van Belgisch nationalisme. Zo staan bijvoorbeeld op een menukaart naast een illustratie van het steen (ontwerpversie architect De Waele). de namen van oude graven van Vlaanderen, terwijl het in deze over een banket van een gouverneur van de Belgische staat gaat. En op een uitnodiging tot inschrijving op een Belgische museumperiode zien we de toegangspoort van het steen, zoals Heins ze graag behouden zag, met de oude en nog te ruimen aanbouw als coverillustratie.

In feite was het ideeëngoed dat de redding inzette, niet puur nationalistisch maar regionalistisch want het gaat dikwijls over het benadrukken van – een vermeende – Vlaamse eigenheid. Uit de aantekeningen van Van Duyse uit 1892 blijkt dat hij in de militaire strategie van de Vlamingen een teken van krijgshaftigheid zag. Van Duyse benoemde het Gravensteen als de burcht van de vechtjas Philippe d'Alsace en positioneerde de burcht als een exponent van een belangrijke evolutie in de Vlaamse gevechtscunst (16). Het naar voor schuiven van de graaf als een heldhaftig man was een duidelijke poging tot het creëren van een heldenstatus. Terwijl het markeren van de burcht als een schakel in een evolutie kan beschouwd worden als een poging een cultureel bewustzijn hieromtrent aan te scherpen. Dat bewustzijn omschreef zich als Vlaams, hoewel de nieuwe held d'Alsace oorspronkelijk een Franse ridder was geweest. Ook was ten gevolge van de negentiende-eeuwse industrialisering de Gentse bevolking murw geslagen door een nefaste verpaupering. Dan was het eigenlijk beter te zwijgen over het industriële verleden van het steen, en zelfs al te spreken over 'oude Belgen' zoals Van Duyse en De Waele letterlijk optekenden in hun *Mémoire présentée* (17). In 2007 voegde auteur Sofie Derom daaraan toe dat het Gravensteen in de 19de eeuw absoluut geen goede reputatie bij de bevolking genoot, wat de lange termijn van aankoop en –restauratieproces van ruimere duiding voorziet (18).

Het regionalistische ideeëngoed kreeg pas nationalistische allure door het verkrijgen van federale fondsen ter aankoop van het poortgebouw en de rest van het steen. Na de beslissing over de restauratie stonden de neuzen echter nog niet helemaal in dezelfde (financiële) richting. Illustratief hiervoor is een schrijven van de voorzitter van de Commissie, baron De Maere Limnander gericht aan de bevoegde minister. De baron heeft het in deze wervende brief van 7 juli 1895 nogmaals over Viollet-le-Duc en 'ce patrimoine glorieux de nos ancêtres', maar ook: 'Qui veut la fin, veut les moyens' (19). Deze sterke man van de Commissie benadrukte één jaar later in een Nederlandstalige persnota het glorieuze Vlaamse verleden van het steen 'fier en grootsch, onzer Vlaamsche graven uit de 12e en 13e eeuwen', en verdedigde de restauratiemethode van architect De Waele tegen de 'uiterst lichtzinnige aanvallen' (20).

Ondanks de felle stedelijke polemiek rond de te volgen restauratiemethode werd door beide kampen een historische waardering voorzien van een cultureel getinte meewarde van het steen. Beide restauratievisies deelden een bekommernis tot behoud van het Gravensteen op basis van een liefde voor het grootse culturele verleden van het steen. Beide beschouwden ze het steen als een uitmuntend stuk erfgoed van grote historische waarde die de Vlaamse eigenheid zou weergeven en een inzicht bood aan zogenoemd geniale verdedigingsstrategieën van onze voorvaderen uit de XIIe eeuw.

Afb. 4. Eerste visie op een gerestaureerd Gravensteen volgens ontwerp van architect De Wale met medewerking van conservator Van Duyse (1887).

Het gestaureerde Gravensteen en het nationalisme

De restauratie van het Gravensteen behelsde het conserveren én stileren van de aanblik, waarbij de focus kwam te liggen op een specifiek aspect van het verleden. Niet alleen door de tijd aangetaste, maar bijvoorbeeld ook zwakke constructies uit het industriële tijdperk werden op een ingrijpende wijze heropgebouwd, ofwel zonder meer verwijderd. Dit leidde onder meer tot het afbreken van wat gekwalificeerd werd als latere inferieure aanbouw waaronder bijvoorbeeld de werkmanshuisjes ‘...des constructions parasites étaient venues s’accoler aux murailles extérieures...’ (21). Daarmee werd deze historiek van het steen uitgewist. Voor en tijdens de restauratie was de economische, lees industriële rol van het steen, nog meegenomen als een argument tot restauratie en werd dit omschreven als onderdeel van de historiek van het steen (22). Na de restauratie werd het industriële verleden omschreven als een periode waarin het kasteel in de handen was van particulieren (23).

Op basis van zijn zo benoemde oorspronkelijke historische waarde begon het Gravensteen in de functie van museum toerisme aan te trekken en verkreeg zo een nieuwe economische waarde. In de eerste gids voor de bezoekers net na de restauratie in 1905 lezen we vooral over het historisch functioneren van het middeleeuwse steen en over de betekenis van zijn verschillende ruimtes. De link met de Vlaamse graven bleef behouden en beschreven, maar hier en daar dook een verwijzing op naar een nationaal belang, zoals in de paragraaf

getiteld 'Garde et défense du Château des Comtes', en in de opmerking dat de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken al in 1865 wou tussenkomen in de aankoop (24).

Als museum kon het steen vooral na de restauratie voor een groot publiek haar rol als nationale waarde spelen. Dan doken woorden als 'nationale', 'sentiment patriotique' en 'jeunesse belge' samen op (25).

Slotsom: beantwoording van de centrale vraag

Had de restauratie van het Gentse Gravensteen een relatie tot het nationalisme van de tweede helft van de 19de eeuw en in hoeverre bevorderde het gerestaureerde Gravensteen dit nationalisme? Ja, met die nuance dat het hele restauratiedebat eerst werd gevoed met een retoriek, waaruit de regionalistische meerwaarde van het Gravensteen sprak.

De aanzet tot restauratie, ondanks het verschil in visie en aanpak, steunde op een gedeelde bezorgdheid tot behoud op basis van het steen haar historische en culturele waarde. Ook het rapport dat de preciaire bouwtechnische toestand van het steen verduidelijkte, speelde hier op in. De motivatie voor het restaureren werd dus vanuit een historisch regionalistische, Vlaamse eigenheid gevoed. Deze culturele eigenheid werd vervolgens ingeschreven in een nationalistische om tot de (finale) financiering te komen.

Hoewel moet worden vermeld dat al in de aankoopmotivering van de toegangspoort in 1872 werd gealludeerd op het belang van het steen voor de nationale historiek van het volk, kreeg het opgesmukte steen na de restauratie een museale functie en bevorderde veeleer in gerestaureerde staat een nationaal getint patriottisme, waarbij sommige facetten zoals het industriële verleden van het steen definitief aan de kant werden geschoven.

Bibliografie

Berckmoes, M. (1993), *Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, deel XVIII, Gent.

Bosch, A. e.a. (1992), *Veranderende grenzen: nationalisme in Europa 1815 – 1919* (Nijmegen 1992).

de Koomen, A (2000), *Een beeld van de Renaissance. De reputatiegeschiedenis van de Heilige Joris van Donnatello*, dissertatie Universiteit Utrecht, hoofdstuk 12 'Joris en de Renaissance van Burckhardt' en hoofdstuk 13, 'Joris en de "Crisis" van Baron', 263-280, resp. 281-306.

De Maeyer, J. (1996), 'België: de ziel van de natie. Achtergronden en functie van ideologische concepten in de 19de-eeuwse monumentenzorg', in: *Ne-*

gentiende-eeuwse restauratiepraktijk en actuele monumentenzorg (Leuven) p. 71-85.

Denslagen, W. (2004), *Romantisch modernisme: nostalgische monumentenzorg* (Amsterdam 2004)

De Potter, F. (1870), *Bijdragen tot de geschiedenis der stad Gent. Het Gravenkasteel te Gent* (Gent).

De Vlaminck, A. (1903), *Le Château des Comtes*, Brussel.

De Waele, J. (1896), 'Le Château des Comtes de Flandre', in: *Extrait des Annales des Travaux publics de Belgique*, premier article juin 1896 en deuxième article octobre 1896 (Brussel).

De Waele, J., Van Werveke, A. (1905), *'s Gravensteen te Gent. Gids voor den bezoeker* (Gent).

Heins, A. (1894), *A Gand. Château des Comtes. Abbaye Saint-Bavon, Beffroi* (Gent).

Ruskin, J. (1903-1912), *The Works. The Library Edition* (London) 39 vols.

Van Doorne, G. (1992), *Omtrent het Gravensteen in Gent*, Gemeentekrediet, Brussel.

Van Duyse, H. (1887), 'Le château des Comtes à Gand', in: *Le Messager des Sciences Historiques de Belgique*, deel LXI (Gent).

Van Duyse, H. (1892), *Le château des Comtes. Notice* (Gent).

Van Duyse, H., De Waele, J. (1885), *Le château des comtes de Flandre à Gand: mémoire présenté à l'Administration communale de Gand* (Gent).

32

Verhaegen, A., e.a. (1887), *La restauration du Château des Comtes à Gand* (Gent).

Viollet-Le-Duc, E. (1866), 'Restauration', in: *Dictionnaire Raisoné de l'Architecture Française du XIe au XVIe Siècle*. 10 delen Deel VIII (Paris) p. 14-33.

Vuylsteke, J. (1895), Het Gravenkasteel: opzoekingen ter beantwoording der vraag: van welke tijden dagteekenen de verschillende nog bestaande deelen van het Gravenkasteel. In: *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundigen Kring van Gent*, jg. 2 nr. 2, p. 57-123.

Vuylsteke, J., Heins, A. e.a. (1895-1896), Discussie over dateringsfasen en restauratie van het Gravensteen in *Bulletijn van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Gent*, jg. 2, p. 140, 154-163, 176-239, 266-271, 296-297.

Weijermans, J. (2016), Heel Europa zal zich terstond verenigen. Europa in de Nederlandse Waterloo literatuur. In: *De Negentiende Eeuw* Nr. 40 themanummer: *Waterloo, herinnerd, herdacht en herbeleefd* (Hilversum) afl. 2, 84-103.

Bronnen in de universiteitsbibliotheek Gent

1. Verzamelband Gravensteen Gent. BIB.G.019629/38 met daarin:

Brief van Baron De Maere aan federale minister De Bruyn, 7 juli 1895 (G19629-4).

Nota van de stadadministratie uit hoofde van de stadssecretaris De Bruyc-

ker, inzake het voorleggen ter stemming in hoeverre het stadsbestuur mee stapt in het engagement het kasteel te kopen en de aanpalende huizen af te breken. Er is sprake van een financieringsleutel 50% Stad en 50% Federale Overheid (G19629-11).

Gedrukt schrijven van Le Cercle Artistique et Littéraire (section des artistes) gericht aan de Gentse Burgermeester en Schepencollege waaruit de tegenkanting tegen de vooropgestelde restauratie blijkt, 14 maart 1885, p.1-4 (G19629-13).

Affiche van openbare verkoop op 28 juli 1870 van het Gravenkasteel (G-19629-20).

Affiche van openbare verkoop op 5 december 1884 van de inboedel van de katoenspinnerij Delise-Scribe, gevestigd in het Gravenkasteel (G19629-21).

Inschrijving voor abonnement op Musée du jeune age. Recueil Hebdomadaire Belge Illustré uit 1890. Op de voorzijde prijkt een gravure van het Gravensteen en binnenin een wervend patriottistisch tekstje (G19629-30).

2. Château des Comtes: Comité du Château des Comtes: Membres. Papier à letters. Ephemera ongenummerde stukken - BIB.VLBL.HFI.C.122.07 met daarin:

Tekening van de donjon van het Gravensteen in heropbouw van de hand van Armand Heins gedateerd 28 Mai 1902.

Uitnodiging voor een concert, Réveillon (Gent 1898) met daarop de ingangspoort van het Gravensteen zonder de aanpalende huisjes, maar met een pallissade errond.

3. Verzamelband Château des Comtes. Miscellanea. BIB.G.014080/51

Handgeschreven origineel van de Mémoire présentée à l'Administration communale de Gand van 29 april 1885. Op bladzijde 9 drukken de auteurs de wil uit om het kasteel te transformeren naar een vorm die aansluit bij de originele opzet uit de XIIe eeuw een geniaal militair bolwerk (G14080-7).

Twee artikels uit het kunsttijdschrift La Fédération Artistique. De twee polemische visies waarvan sprake in dit onderzoek worden belicht door enerzijds een journalist die tekent met Karl op 18 november 1894 (14080-32) en anderzijds C. Frédéricx, lid van de Commissie, die Karl van antwoord dient op 16 december 1894 met bijvoorbeeld 'Du reste le château des comtes reconstruit fidèlement d'après les données historiques sera le seul et unique spécimen d'une remarquable construction du moyen-âge.' (G14080-36).

Persnota van Baron De Maere (uit hoofde van de Commissie) aan de lokale persorganen, 3 november 1896 (G14080-49).

Handgeschreven brief gedateerd 6 november 1894 van Le cercle artistique gesigneerd door A. Heins en J. Delvin met hun commentaar op de stand van zaken/restauratie omtrent Gravensteen (G14080-51).

4. Verzamelband Château des Comtes. BIB.B.014078/52

Verslag der Commissiën van Financiën en van Openbaar Onderwijs en

Schoone Kunsten. Over den aankoop van den ingang van het kasteel (Gent 1872), (G14078-24).

Verslag van plenaire zitting en discussie van 5 juni 1885, in de Federale Kamer van Volksvertegenwoordigers, over de definitieve aankoop en eerste schijf financiering voor het Gravensteen. Volksvertegenwoordiger Wagener richt een dankbetuiging aan het adres van de federale overheid, in casu minister Beernaert van Financiën over de bewaring van het steen, de bekomen samenwerking tussen stad Gent en de overheid en de daaruit volgende financiering ter definitieve aankoop van het Gravensteen. Hieruit blijkt ook dat er plannen bestonden het Gravensteen integraal te slopen (G14078-33).

Websites

Open Universiteit www.ou.nl/documents/40554/87044/Onderzoekmeerjarenplan_2015-2020_Cultuurwetenschappen_1

vzw Historische Huizen Gent <https://gravensteen.stad.gent/nl/content/historiek-0>

vzw Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde Gent <http://www.mgog.be/site/toppage.php?topid=8>

Noten

- 1 Vlaminck, Alphons de, *Le Château des Comtes* (Brussel 1903). p. 5-15 en Waele, Joseph de, en Alphons Van Werveke, 's Gravensteen te Gent. Gids voor den bezoeker (Gent 1905). p.5-11 en Waele, Joseph de, 'Le Château des Comtes de Flandre', in: *Extrait des Annales des Travaux publics de Belgique*, premier article juin 1896 en deuxième article octobre 1896 (Bruxelles 1896). p. 3-13 en <https://gravensteen.stad.gent/nl/content/historiek-0>.
- 2 Commissiën van Financiën en van Openbaar Onderwijs en Schoone Kunsten, *Verslagen. Over den aankoop van den ingang van het Gravenkasteel* (Gent 1872). p. 7-9.
- 3 Ruskin, John, *The Works. The Library Edition* (London 1903-1912). XXIV, p. 203. 'Great nations write their autobiographies in three manuscripts; the book of their deeds, the book of their words, and the book of their art.'
- 4 Waele, Joseph de en Hermann Van Duyse, *Le château des comtes de Flandre à Gand: mémoire présenté à l'Administration communale de Gand* (Gand 1885). en Duyse, Hermann van, 'Le château des Comtes à Gand', in: *Le Messenger des Sciences Historiques de Belgique*, LXI (Gent 1887). en Duyse, Hermann van, *Le château des Comtes. Notice* (Gand 1892)..
- 5 In 1893 veranderde de Commissie voor het Gravensteen van naam naar Maatschappij voor Geschiedenis en Archeologisch Onderzoek te Gent en kreeg nieuwe statuten.
- 6 Verzamelbanden Gravensteen Universiteitsbibliotheek Gent waaruit brief gedaateerd op 7 juli 1895 (G19629-4). en persnota gedateerd op 3 november 1896 (G14080-49). en Waele, Joseph de (1896). p. 3-13. Ook voor het gebruik van specifieke bouwmaterialen, zoals voor bijvoorbeeld de torens en de werp- en schietgaten, werd gekeken naar Viollet-le-Duc. Wat betreft de visie van Viollet-Le-Duc: E. Viollet-Le-Duc, 'Restauration', in: *Dictionnaire Raisoné de l'Architecture Française du XIe au XVIe Siècle*. 10 delen Deel VIII (Paris 1866). p. 14-33.

- 7 Waele, Joseph de (1896). p. 3-13 en Waele, Joseph de en Alphons Van Werveke (1905). p.12.
- 8 Vuylsteke, Joseph Bulletin du Cercle historique et archéologique de Gand, jg. 2, nrs 5-6, 1895, p. 176-237.
- 9 Volgens Wim Denslagen zorgde deze aanpak voor een vernieuwende inbreng en resulteerde die begin 20ste eeuw in de Moderne Beweging, die neo-stijlen als verachterlijke namaak in de ban deed en restauraties in de stijl van Viollet-le-Duc als ongeïnspireerde imitaties van middeleeuws werk bestempelde. W. Denslagen, Romantisch Modernisme. Nostalgie in de monumentenzorg (Amsterdam 2004). p. 96-98.
- 10 Vuylsteke, Joseph (1895). p. 176-237.
- 11 Potter, Frans de, Bijdragen tot de geschiedenis der stad Gent. Het Gravenkasteel te Gent (Gent 1870). p. 5-15.
- 12 Vuylsteke, Joseph (1895). p. 176-237 en Commissiën van Financiën en van Openbaar Onderwijs en Schoone Kunsten (1872)..
- 13 Heins, Armand, A Gand. Château des Comtes. Abbaye Saint-Bavon, Beffroi (Gand 1894).
- 14 Een gedrukt schrijven uit verzamelband Château des Comtes. Universiteitsbibliotheek Gent van Le Cercle Artistique et Littéraire (section des artistes). gericht aan de Gentse Burgermeester en Schepencollege, gedateerd 8 maart 1885 (G19629-13), p.1-4. '...le château des comtes, se trouve menacé d'une destruction prochaine' en 'Unique comme construction civile et militaire du moyen âge, il est également d'une importance unique au point de vue historique.'
- 15 Handgeschreven brief uit verzamelband Château des Comtes - Hermann Van Duyse, Universiteitsbibliotheek Gent van Le Cercle Artistique et Littéraire (section des artistes). gericht aan Hermann Van Duyse (G14080-51)..
- 16 Duyse, Hermann van (1892). p. 8-10 en 18. 'En effet son histoire minutieusement écrite serait, ..., l'histoire de Gand et de la Flandre.'
- 17 Waele, Joseph de en Hermann Van Duyse (1885). p. 5-7.
- 18 Derom, Sofie, Gravensteen Gent een burcht voor graven, rechters en werklieden (Gent 2007). p. 18-19. 'In de loop der eeuwen was het uitgegroeid tot een symbool van machtsmisbruik, feodale onderdrukking, gruwelijke foltermethodes en onverdraagzame inquisitie.'
- 19 In deze brief gericht aan de federale minister van Schone Kunsten mr. De Bruyn, gedateerd op 7 juli 1895 refereert baron De Maere Limnander aan het voorbeeld van Viollet-Le-Duc en brengt het glorieuze verleden nogmaals in rekening opdat de overheid mee het project van de Commissie blijft financieren.
- 20 Persnota van Baron De Maere (uit hoofde van de Commissie). aan de lokale persorganen, 3 november 1896 (G14080-49)..
- 21 Duyse, Hermann van, (1892). p. 26-28.
- 22 Duyse, Hermann van, (1892). p. 10.
- 23 Waele, Joseph de en Alphons Van Werveke, (1905). p. 11.
- 24 Waele, Joseph de en Alphons Van Werveke, (1905). p. 7 en 12. 'L'ennemi entrain-il dans le pays, c'était le vicomte de Gand qui devait défendre le château.' De frasering over minister Alphonse Van den Peereboom beginnend met 'Déjà en 1865...' verwijst naar de mogelijke tussenkomst in de kosten van aankoop van de toegangspoort. In de daarop volgende zin wordt verduidelijkt dat de poort in 1872 en de rest van het steen pas in 1887 door de stad werden aangekocht.
- 25 Uit inschrijving voor abonnement op Musée du jeune âge (G19629-30; zie ook bijlage 6.3).. '...Nationale, elle veut aider à relever le sentiment patriotique de notre jeunesse belge; elle veut lui faire aimer son pays et les libres institutions.'

Van huys van plaisance tot stadsparkje:

HET GOED WESTVELD TE SINT-AMANDSBERG. EEN GESCHIEDENIS VAN BIJNA 400 JAAR

Danny Mattens

Inleiding

Met parken omgeven buitenhuizen kwamen fel in de mode bij rijke stadsbewoners in de jaren 1600-1800. Voor zover niet alles verkaveld werd, vormen zij nog steeds het sieraad van de stadsranden en dorpen. Ter illustratie van een vroeger verschenen artikel in dit tijdschrift over dit fenomeen (1), willen we hier in het kort de geschiedenis verhalen van een dergelijk 'huys van plaisance' in de oostelijke periferie van Gent. Langs de Heiveldstraat te Sint-Amandsberg, rechtover het filiaal van de stadsbibliotheek, ligt een parkje dat eigendom is van de stad Gent en ook door de stad wordt beheerd. Groot is het zeker niet, maar het heeft wel een nu gerenoveerde vijver. De plaatselijke inwoners spreken ook nog over het kasteeltje dat op die plek stond. Oudere inwoners herinneren zich nog levendig de ruïne van dit optrekje en noemen het dan ook het 'Spookkasteel'. Het stadsparkje van nu was het kasteelpark van toen.

Aanvullend bij een eerder verschenen uitgebreide bijdrage over het Westveld (2) trokken we op zoek naar de geschiedenis ervan met als basis een detail uit het kaartschilderij van de Vrijheid van Gent (1619) van de hand van Jacques Horenbault. Hierop staat een woonst getekend op de plek waar nu het parkje ligt (afb. 1). We moeten ons bij het *huys van plaisance* geen immens groot gebouw of kasteel voorstellen. Het was allicht veeleer een, voor die tijd, riante woning met het uitzicht van een hofstede van wat wij nu een herenboer zouden noemen. Dat blijkt ook min of meer uit de afbeelding op het plan van Horenbault.

In de zeventiende eeuw

Verhaegen en vander Riedt

Misschien al ten tijde van het opmaken van de Horenbaultkaart, in elk geval nog voor 1634, was Laureins Verhaegen eigenaar van de lusthof.

Waarschijnlijk bij zijn overlijden wordt het goed verkocht. Op 16 februari 1634 is Joannes vander Riedt, zoon van Joos, eigenaar van het goed. Hij was gehuwd met Catharine van der Beke (+ Gent, 18.02.1648). De familie vander Riedt, ook van Riedt en Riedtmans, was op het Westveld goed gekend. Ze wordt in 1532 genoemd in een verdelingsakte van het Schuurgoed (4). Zij waren toen mede-eigenaar van deze boerderij die in de onmiddellijke omgeving, ten oosten van het huys lag. Het Schuurgoed ligt bijna op de hoek van de Westveldstraat met de Schuurstraat.

Afb. 1. Detail uit de schilderskaart van Jacques Horenbault nagetekend door Armand Heins (Documentatiecentrum DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg). Rechtsonder het Goed Westveld, een huis met hofplaats. Niet te verwarren met de omwalde site (het Schuurgoed) aan de andere zijde van de weg.

Arents / de Rouck

Waarschijnlijk op 16 februari 1634 koopt Pieter Arents de lusthof van Joannes vander Riedt, of diens weduwe. Pieter Arents was gehuwd met Catharine de Rouck. Ook de familie Arents was op het Westveld goed gekend: ze wordt in de verdelingsakte van 1532 vernoemd. Deze familie was dan ook mede-eigenaar van het Schuurgoed.

de Cra(e)ne

Op 10 mei 1640 koopt Geeraert de Crane het goed van Catharine de Rouck, weduwe van Pieter Arents. We zullen verder zien dat het goed in 1713 verdeeld werd onder drie leden van deze familie. In die verdelingsakte staat te lezen dat Geeraert de Crane, vader van Jacques de Crane en grootvader van Louis en Catharine de Crane het goed had verworven. Hoe hij dit goed verworven heeft staat in de akte niet vermeld.

Het eerste document dat refereert aan het lusthof is een *prijzije* die dateert uit 1677. Het goed wordt naast het *huys van plaisance* ook *hof van plaisance* en *Goed Het Westveld* genoemd. De partijen die in dit document hun opwachting maakten zijn:

- Marie Justine de Craene, begijn in het hof ter Hoyen, fa. Jacques (Judoques)
- Catharine Franchoijse de Craene, eveneens begijn in ter Hoyen, fa. Jacques
- Isabelle Claire de Craene, fa. Jacques
- Livine Cornelia de Craene, fa. Jacques
- Jan Baptiste de Craene, advocaat in de Raad van Vlaanderen
- Louijs de Craene, in dienst van zijne majesteit
- Jacobus Felis de Craene, minderjarig en verblijvend te Bremen.

De *prijzije* werd op 11 augustus 1677 uitgevoerd door Baudewijn Everaert. Wat precies de bedoeling was van deze actie staat in het document niet vermeld.

Het goed was als volgt samengesteld en geprijsd:

1. Behuisde hofstede *metten huijse van plaisance, schueren, stallen, 't nederhof, boerenhuijs duijmbreete ende andere edificien boomen ende cattheijlen* (huisraad en alaam), met een oppervlakte van 4.086 roeden. Prijs werd geraamd op 248 £ 6 sch 6 gr. (pond en schelling groot)
2. **Huijs van plaisance mette duijmbreete**. Geschat op 450 £ gr
3. Boerenhuis, schuren, stallen, wagenhuis. Geschat op 66 £ gr
4. Bomen (eiken, wilgen, elzen, knotwilgen, fruitbomen, kwekerij, *peertsen*, hagen, ...). Een prijs van 52 £ 12 sch 4 gr werd toegekend.
5. Een partij land, zonder prijs.

In de achttiende eeuw

Een niet onbelangrijk document uit 1713 geeft de karakteristieken van de eigendom in korte termen weer. Het betreft een verdeling van het goed in drie gelijke kavels met een waarde van 115 £ (pond groot) elk. De kavels A, B en C werden per loting toegekend. De drie kavels waren,

in geld uitgedrukt, precies even groot, £ 115. Bij kavels met een overschot, werd het overschot doorgeschoven naar kavels met een tekort.

De drie partijen waren de volgende:

- Louis de Craene, heer van Scheppers; fs. Jacques (fs. Gheeraert) x Joosijne Ooms
- Catharine de Craene, begijn in ter Hoyen; fa. Jacques (fs. Gheeraert) x Joosijne Ooms
- Marie vander Vinckt, x Remigius Cambier (dokter); fa. Jacques x Livine de Crane (fa. Jacques).

Pieter Ignace de Corte

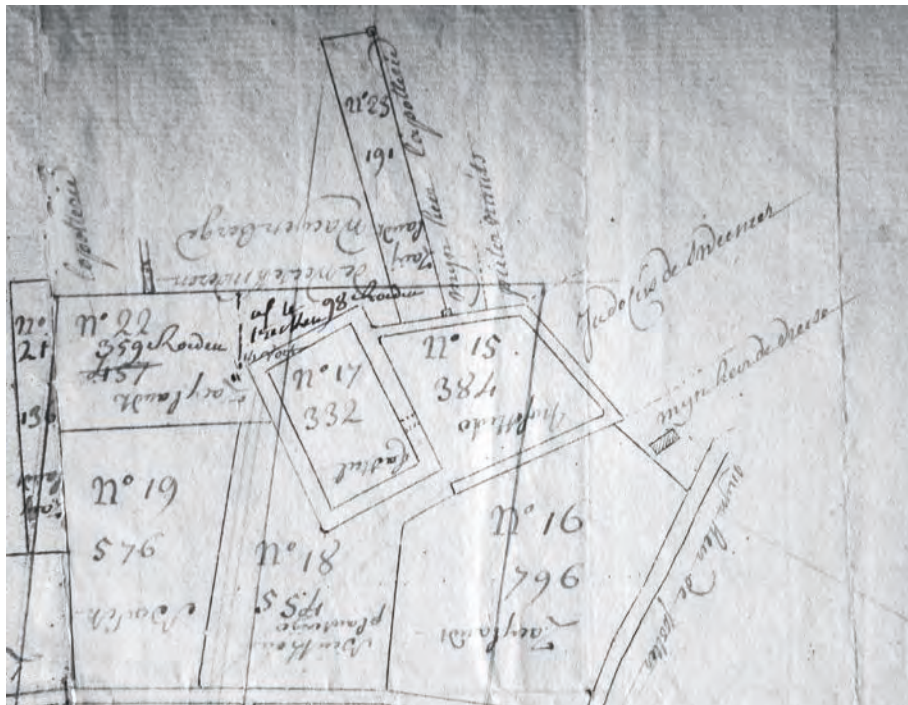
Later werden verschillende delen van het goed verkocht aan Pieter Ignace de Corte, heer van Bruynsputte (4):

- door Anthone Francois de Crane, Francois Lowie de la Farge, Joseph Laureijns Pattheet:
 - * het westeinde van een motte of hooghuis, *bestaende in een stuck landts voor desen gheweest sijnde saeijlandt*, genaamd de Vennekens
 - * helft van de grond en wal van de zelfde motte
 - * helft van de bomen en hagen, *groene ende drooghe cattheijlen* (hier: vruchten)
 - * helft van het poortje tussen het neerhof en het hooghuis
- door Francois Lowis de la Farge
 - * oosteinde van het hooghuis, boven de tweede verdieping
 - * helft van de grond en wallen van de motte
 - * helft van de bomen en hagen, *evenals groene ende drooghe cattheijlen* op de motte
 - * helft van het voornoemde poortje
- uit de onverdeeldheid: *Speelhuys* (maison de plaisance) *met alle sijne toebehoorten, appendenten ende dependenten, ertwortel ende naghelvast.*

Of Pieter Ignace de Corte het goed bewoond heeft is moeilijk te achterhalen. Hij overleed te Gent op 2 maart 1746. Gelet op het feit dat hij kinderloos stierf, waren er heel wat erfgenamen, acht in totaal, die graag een deel van de nalatenschap wilden opstrijken. Zijn weduwe, Philippine Thérèse de Coninck, overleed echter pas op 5 mei 1786. De erfgenamen hebben dus nog heel wat geduld moeten oefenen, niet minder dan veertig jaar lang. Uiteindelijk zullen ze beslissen door een openbare verkoop uit onverdeeldheid te treden.

Schoutheet

Jean Baptiste Schoutheet, advocaat bij de Raad van Vlaanderen en schepenen van de Keure in Gent, kocht niet alles, maar toch heel wat uit de nalatenschap van Pieter Ignace de Corte. We mogen spreken van een massieve aankoop. In die aankoop was het *huys van plaisance* begrepen (afb. 2).

Afb. 2. Het 'casteel' tussen de andere onroerende goederen van Jean Baptiste Schoutheet in 1806. Omwille van de leesbaarheid is het kaartje is ZN-georiënteerd: zuid bovenaan (Familie-archief de Schoutheete de Tervarent).

Negentiende en twintigste eeuw

Van dan af blijft het *huys* eigendom van de familie Schoutheet, later de Schoutheete de Tervarent. Het zal ook effectief door de familie bewoond worden, eerst door ridder Pierre Louis Emmanuel de Schoutheete de Tervarent, en later door diens zoon ridder Amédée de Schoutheete de Tervarent.

Het goed staat nog op een militaire kaart uit 1852 (afb. 3) en is aangeduid als een omwalde hoeve, wat het nooit geweest is. Het *huys van plaisance* wordt hier duidelijk verward met het neerhof. Het *Château de Westveld* werd in 1892 nog door de familie de Schoutheete de Tervarent verhuurd. Dankzij de intensieve samenwerking met baron Philippe de Schoutheete de Tervarent (+ 2016) kwam aan het licht dat

het goed nog tussen 1900-1910 in het bezit van de familie was.

Afb. 3. Bovenaan links van de dik aangegeven Schuurstraat: het hier beschreven 'speelgoed'. Rechts daarvan het omwalde Schuurgoed, eronder het toenmalige paardenkoersplein. De hoekige dikke lijn onderaan is de grens met Destelbergen (militaire kaart 1863, bijgewerkt 1910, kaartenverzameling DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg).

Dupont

In 2008 schreven we: 'Voor de gezondheid van zijn zoon Jean koopt Polydoor Dupont in 1912, aan de achterkant van het Carelshof, een domein met een oppervlakte van 1 ha 60 a. Hij laat er een villa bouwen en een grote vijver graven'. Het is duidelijk dat Polydoor Dupont geen nieuwbouw heeft laten optrekken, maar een grote verbouwing heeft laten doorvoeren van het bestaande *Château de Westveld* dat van dan af *kasteeltje Dupont* genoemd wordt (afb. 4).

De naamgever van het kasteeltje, Polydoor Dupont, was een brouwer uit de Gentse Speldenstraat. Hij was de zoon van Heliendoor Dupont (1831 - 1879), brouwer, gemeenteraadslid en schepen in Zaffelare. Diens vader, Jean, was eveneens schepen in Zaffelare en dokter in dezelfde gemeente. Bij het overlijden van Heliendoor nam Polydoor voor korte tijd de brouwerij van zijn vader over. Later vertrok hij naar Gent.

Polydoor huwde een eerste maal met Pauline Malcote met wie hij twee kinderen had: Isabelle en Jean die aan een slepende ziekte leed. Na het overlijden van zijn echtgenote huwde Polydoor een tweede maal, nu met de uit het Franse Besançon afkomstige Louise Bouvier

Afb. 4. Het kasteeltje Dupont, een wat groot uitgevallen villa in neorenaissancestijl, met vijver en park (beeldcollectie DSMG).

eigen variëteit die haar naar zijn dochter Isabelle noemde. In augustus 1930 verhuisde Polydoor met vrouw en meid naar Brussel. Zijn dochter Isabelle nam vervolgens haar intrek in het kasteel. Zij was op 12 augustus 1920 te Gent getrouwd met handelaar Charles Fraeys. Samen hadden ze twee zonen: Jean en Pierre.

Vercruysse

Het echtpaar Fraeys-Dupont verkocht in 1941 de kasteelvilla aan de familie Vercruysse. Dat gezin dat negen kinderen telde, verhuisde echter naar Oostende en verkocht het domein aan de Volkskliniek, een in het Gentse gekend hospitaal van socialistische snit, nu onderdeel van A.Z. Sint Lucas.

Gemeenten Sint-Amandsberg en Gent

De promotoren van de kliniek hadden de bedoeling van het domein een rust- en vakantiehuis te maken, maar dit plan werd nooit gerealiseerd. Na jaren van verloedering kocht de gemeente Sint-Amandsberg het kasteel, of wat er nog van overschoot, en liet het kasteel slopen (afb. 5). Na de gemeentefusie werd de stad Gent eigenaar.

De Westveldse postbode-beeldhouwer, Germain Janssens, wilde van het kasteelpark een permanent tentoonstellingspark maken voor hedendaagse beeldhouwwerken, naar het model van het Antwerpse

Middelheim. Tegelijkertijd wilde hij ook een jaarlijkse prijs voor beeldhouwkunst instellen. Van zijn plannen kwam er echter niets in huis. De reden laat zich raden: de gemeentelijke financiën.

Afb. 5. Centraal op het kaartje de vijver, het kasteel is verdwenen (DSMG: kaart Ministerie Openbare Werken, 1960).

Afb. 6. De heropgebouwde toegangspoort van het kasteel Westveld aan de ingang van het huidige parkje (foto 2017).

Afb. 7. Een letterlijk speelse evocatie van het verdwenen kasteeltje Dupont in het Westveld-parkje (foto 2017).

Het park werd onlangs heraangelegd door de stad, zodat sociale controle makkelijker wordt. Bij de heraanleg van het park werd de ingangspoort vakkundig verwijderd. De stadsdiensten beloofden de poort opnieuw op te bouwen, wat ondertussen is gebeurd (afb. 6). Op het noordeinde van het park herinnert een speekasteel aan het voormalige *Château de Westveld* (afb.7). Baron de Schoutheete de Tervarent, wiens familie meer dan een eeuw lang eigenaar was van het kasteel Westveld, was opgetogen met dit stedelijke initiatief.

Met dank aan André Maes en Herman Rosseau

Noten

- 1 Mattens, D. (2017), Lusthoftuinen zoals voorgesteld in 17de-18de-eeuwse trak-taten. In: *Van Mensen en Dingen*, jg. 15 nr. I-II, p. 80-97.
- 2 Mattens, D. (2008), De hoed van Napoleon, of een licht doen schijnen over het Westveld, in: *Jaarboek De Oost-Oudburg*, nr. 45, p. 5-286.
3. Voor meer informatie over deze verdelingsakte in onze bijdrage uit 2008.
4. Verkoopakte *huys van plaisance*. A.T. de Craene, F.L. de la Farge en J.L. Pattheet verkopen aan P.I. de Corte (familiearchief de Schoutheete de Tervarent).

FASCINATIE VOOR EEN RUÏNE: DE GENTSE SINT-BAAFSABDIJ

Marc Hanson

Blijvende fascinatie

De hedendaagse belangstelling voor ruïnes is absoluut niet nieuw. Michelangelo en vele andere kunstenaars lieten zich inspireren door de talloze Romeinse bouwvallen. Rijke Britten trokken op tournee, onder meer naar het oude *Forum Romanum* en Pompeji en/of bewonderden de prachtige tekeningen van vervallen gebouwen van de hand van de 18de-eeuwse graficus Giovanni Piranesi. Later gingen Britten hun kasteelparken opluisteren met namaakruïnes en werden vervallen interieurs operadecors. Tijdens de 'romantische' negentiende eeuw kregen ook de ruïnes van de Sint-Baafsabdij in Gent bezoek van een groeiend aantal toeristen, voor wie beknopte stadsgidsen verschenen. Maar ook tekenaars, schilders zoals J.J. Wynantz, zowel beroeps als amateurs, en later ook fotografen (o.a. Edmond Sacré), hebben de Baafse ruïnes vereeuwigd. Hun aandacht ging vooral uit naar pittoreske en schilderachtige hoekjes van de stad en daarin paste de vervallen abdij perfect. Deze belangstelling sloot ook aan bij de interesse voor en de bestudering van het historisch erfgoed van het jonge België.

Na de Eerste Wereldoorlog verminderde de liefde voor de 'klassieke' ruïnes. Ze werd tijdelijk vervangen door de fascinatie voor de enorme nieuwe ruïnes die beide wereldoorlogen nalieten. In een periode van amper drie decennia werden hele dorpen, steden of stadsdelen tot enorme puinhopen herleid. Leper en Leuven, Rotterdam, Berlijn en Dresden staan symbool voor tientallen andere getroffen steden en dorpen. Deze laatste werden soms helemaal van de aardbodem weggeveegd. De uitvoerige herdenking van de Eerste Wereldoorlog bracht en brengt dit gevolg van oorlogen weer helemaal onder de aandacht. Na beide oorlogen was Europa bezaaid met deze heel andere ruïnes. De kunstwereld liet zich inspireren door gebombardeerde huizen en kerken, straten vol puin, hongerende vrouwen en kinderen. De resten van de concentratiekampen herinneren aan een ander vreselijk aspect van 1940-1945. Al deze 20ste-eeuwse ruïnes trokken (en trekken tot op vandaag) weer tienduizenden toeristen met zeer uiteenlopende motieven en bedoelingen.

Eigenlijk is de passie voor ruïnes nooit weggeweest, maar sinds het laatste kwart van de twintigste eeuw lijken vervallen gebouwen en interieurs van fabrieken, kantoren, verlaten mijnen, boerderijen, dierentuinen, pretparken, paleizen, kastelen, huizenrijen, cafés, theaters, bioscoopzalen, hospitalen

enz. meer dan ooit de verbeelding van vooral fotografen te prikkelen. Denken we aan de succesvolle tentoonstelling 'Abandoned places' over fabrieksruïnes in het MIAT in 2007 of de expositie in het Caermersklooster (2015) over vervallen cinemazalen (soms met een herbestemming) in de Verenigde Staten. We kunnen ook refereren naar schitterende boeken als 'Havana' van Robert Polidori, een van de bekendste ruïnefotografen of naar de ontelbare ruïnefoto's op het internet. Enkele jaren geleden werd in het Gentse MSK uit het bezit van de UGent bibliotheek een indrukwekkende selectie getoond van de ongelooflijke werken van Piranesi.

Afb. 1. Sint-Baafsabdij door A. Van Lokeren 1855

Aantrekkingskracht van een abdijruïne

Op een meer bescheiden wijze en op kleinere schaal merken ook de vrijwilligers van de vzw Buren van de abdij het elke zondag: soms bevlogen bezoekers tekenen, schilderen of fotograferen de abdijruïnes, vragen duiding of geven er zelf. Ook hun impressies zijn vaak interessant om horen. Vanwaar die aantrekkingskracht, die interesse?

Een ruïne als de Sint-Baafsabdij is tegelijk minder dan de abdij in volle glorie (zie Panoramisch Gezicht van Gent van '1534'), maar ook meer. Door de overwoekerde stenen, de verweerde kapitelen, de (deels) begroeide muren enz., ontstaan er vormen en een sfeer die er vroeger niet waren. Een abdij die zo oud is en aangetast door de tand des tijds, is te oud om haar weer 'nieuw' te maken. Daarom is het wellicht wenselijk dat ze min of meer in deze toestand blijft en dat men het natuurlijke verouderingsproces zijn gang laat gaan. Oude gebouwen verouderen mooi, net als sommige senioren. Bij betonnen constructies is dat veel minder het geval. Er is weinig aantrekkelijks aan betonrot. Oude, vervallen gebouwen zijn per definitie imperfect en vormen zo een tegenwicht voor de technologische perfectie die in onze tijd hoog in het vaandel staat.

De abdijruïne spreekt sommige bezoekers vooral aan als symbool van de tijdelijkheid van de vroegere opdrachtgevers en de vergankelijkheid van hun bouwwerken, hoe indrukwekkend ook ze ooit waren. Ze zijn gefascineerd door de manier waarop de tijd alles wijzigt en verslijt. Of door de wijze waarop de natuur weer de overhand krijgt op de cultuur. Niet toevallig zijn er geregeld ook natuurgidsen die het publiek helpen deze natuur te ontdekken. Een ruïne vormt een eigen ecosysteem dat dieren en planten aantrekt die houden van rust en schaduw en die met weinig tevreden zijn. Zo hebben bloemen en planten zoals het muurleeuwenbekje aangepaste wortels die zich nestelen in de kalkspecie. Schimmels, mossen en varens houden van de luwte en de schaduw. Kleine dieren zoals spinnen, hagedissen, vleermuizen, padden en mussen voelen er zich thuis. Niet enkel planten en dieren vinden er rust. Veel bezoekers genieten van de weldadige stilte zo vlakbij het drukke stadscentrum. Veel 'abandoned places' waren gebouwen waar ooit (veel) lawaai was en waar nu complete stilte heerst. De abdij vormt een uitzondering. Daar was en is het meestal stil.

Ruïnes zijn ook een deel van ons collectief geheugen. Enige (historische) verbeelding kan leiden tot nieuwsgierigheid naar het vroegere leven van de ruïne, tot een zekere opwinding bij het betreden van een zeer beladen plek. Zelfs een beperkte historische kennis ervan komt dan goed van pas. Twee tragische gebeurtenissen laten de historisch geïnformeerde bezoeker gemakkelijk meeleven met de abdij en haar vroegere bewoners: de verwoesting van de abdij door de Noormannen in 879-880 en de afbraak ervan op bevel van Karel V in 1540. Wat in de loop van vele jaren moeizaam werd opgebouwd,

werd in recordtempo vernield en de plek kreeg bovendien een militaire bestemming. Er kwam een dwangburcht op bevel van een machtige heerser en uiteraard zonder inspraak van de 'slachtoffers'. Het is niet moeilijk zich de paniek, het ongeloof, de machteloosheid of de woede van de parochianen voor te stellen, die kort voordien noodgedwongen hun vertrouwde parochiekerk hadden verlaten. Vergelijkbare gevoelens overvielen ongetwijfeld de kanunniken die de abdijkerk moesten verlaten, die daarna grotendeels tegen de vlakte ging.

Toch bewaard gebleven

Achteraf gezien is het een klein mirakel dat er überhaupt een ruïne bewaard bleef. De calvinisten sloopten een deel van het militaire complex, maar het hart van de abdij lieten ze ongemoeid. Toen de vesting op het einde van de achttiende eeuw haar militaire functie verloor, werd besloten tot de ontmanteling ervan en de systematische verkaveling en verkoop van het grote terrein. Weer bleef de abdijkern overeind. Met de urbanisatie en de industrialisatie van de Machariuswijk vanaf de negentiende eeuw dreigde opnieuw gevaar. Waarom de (dure) steenmassa van de instortende laatgotische kruisgang en van andere abdijresten niet gebruiken voor nieuwe gebouwen? Waarom die steenmassa niet inruilen voor nieuwe bewoning?

Ondertussen waren August Van Lokeren, een enthousiaste amateurhistoricus en liberale schepen van Gent, en zijn medestanders in actie gekomen. Gedreven door een sterk historisch besef en een romantische bewondering voor de ruïne, riepen deze gegoede burgers-intellectuelen een halt toe aan de verdere afbraak van dit waardevol patrimonium. Geheel in de geest van de tijd stouwden zij de ruïne ook nog eens vol met architectonische overblijfselen en decoratieve stenen voorwerpen afkomstig van opgravingen en afgebroken Gentse gebouwen. Lag immers ook het *Forum Romanum* niet bezaaid met gebroken zuilen, kapotte beeldhouwwerken, overwoekerde trappen en muurresten om nog niet te spreken van al die andere historische plekken in het oude Rome? Een nieuw museum, het historisch steenmuseum, was geboren.

Besluit

Concluderend mogen we stellen dat de ruïne van de Sint-Baafsabdij van de totale afbraak werd gered door enkele bevlogen 19de-eeuwse burgers-romantici met een groot historisch besef. Tien jaar geleden (2007) was er een burgerinitiatief nodig om de site weer toegankelijk te maken. Dit heeft het stadsbestuur via de dienst 'Historische Huizen', die nog verscheidene andere Gentse musea beheert, gestimuleerd om op de historische site meer initiatief te ontwikkelen (bijvoorbeeld concerten, tentoonstellingen). De vzw Buren van de Abdij had het voorbeeld gegeven. Het is op dit ogenblik nog niet echt duidelijk welke weg stadsdienst hier in de toekomst vooral wil volgen. Sommige initiatieven zitten nog in de pijplijn.

Afb. 2. Sint-Baafsabdij door A. Van Lokeren 1855

Afb. 3. Sint-Baafsabdij door A. Van Lokeren 1855

Wel is duidelijk dat de bezoekers zich om zeer uiteenlopende redenen door de oude ruïne aangetrokken voelen. Ze beschikt over ruime troeven om een gevarieerd hedendaags publiek aan te spreken. Ze dwingt zelfs een zeker respect af. Het valt bijvoorbeeld op hoe weinig zwerfvuil er wordt achtergelaten. Pas recent, in de zomer van 2017, hebben vandalen voor het eerst nogal wat schade toegebracht aan dit oude patrimonium. Hopelijk blijft deze vernieling de uitzondering op de algemene regel van respect en waardering voor dit waardevolle erfgoed.

Noot

Deze bijdrage is geïnspireerd door het werk van Midas Dekkers (1988) *De vergankelijkheid*, Olympus, Amsterdam/Antwerpen (vooral de hoofdstukken 2, 6 en 8). Stimulerend waren ook de vele gesprekjes met bezoekers van de abdij op zondag.

In recente jaren hielden de Buren van de Abdij iedere zondag vanaf Pasen tot eind oktober een onthaalstand in de abdijsruïne. Dankzij de stadsdienst Historische Huizen is de site in die periode nu ook open op vrijdag- en zaterdagmiddag (14.00-18.00 uur).

50

De afbeelding van de ruïnes is afkomstig uit Van Lokeren, A. (1855). *Histoire de l'Abbaye de Saint-Bavon et de la Crypte de Saint-Jean à Gand*, Gent. De tekeningen van de hand van de auteur werden gelithografeerd door drukker-uitgever-lithograaf L. Hebbelinck.

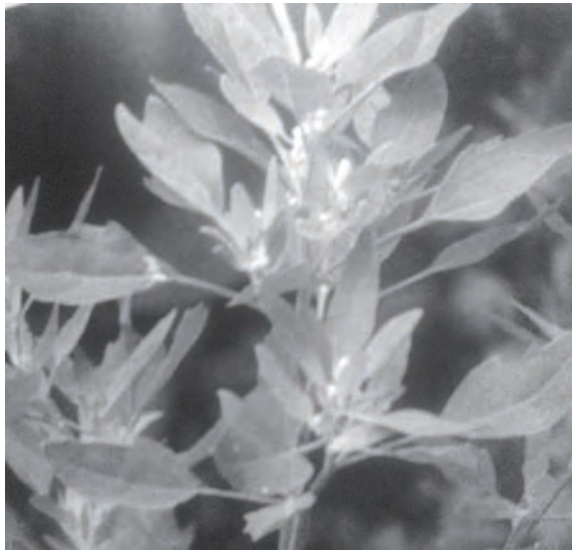
Gedenkplaat August Van Lokeren in de Sint-Baafsabdij, Gent

HET OEROUDE VOEDINGSMIDDEL MELGANZEVOET EN DE VOEDSELHYPE QUINOA: CHENOPODIUM ALBUM EN CHENOPODIUM QUINOA

Danny Mattens

Inleiding

In een vorige bijdrage in dit tijdschrift (VMD 2017 nr. I-II, p. 144-151) hebben wij aandacht besteed aan melganzevoet (afb. 1). Aanleiding daartoe was een archeo-botanisch onderzoek uitgevoerd in het kader van een archeologisch onderzoek in de Kasteelwegel te Sint-Amandsberg (Gent). We schreven toen dat melganzevoet (*Chenopodium album*), behorend tot de amarantenfamilie (Latijn: *Amaranthus*, Engels: *Amaranth*) nu als een bijzonder hardnekkig onkruid wordt ervaren, maar dat men ten tijde van Napoleon de zaden plette om in het brood van de troepen te verwerken.

Afb. 1. De inlandse melganzevoet. De stengels kunnen heel wat meer zaden bevatten en soms fel uitgroeien.

De Bo vermeldt in zijn West-Vlaams Idoticon dat het in tijden van hongersnood door arme mensen gegeten werd. In deze bijdrage komen we nogmaals terug op melganzevoet als voedingsmiddel. Daarnaast besteden we aandacht aan melganzevoet als magisch, ongelukken verdrijvend 'Sint-Janskruid' en aan de

actuele voedingshype quinoa, de zaden van de verwante soort *Chenopodium quinoa*.

Voedingsmiddel

De Nederlander van Beurden die onderzoek deed naar botanische sporen uit de late bronstijd, de ijzertijd en de middeleeuwen, erkent het feit dat melganzevoet een veel voorkomend akker- en tuinonkruid was (1, 2). Volgens deze onderzoeker hebben de zaden van deze plant een voedzame inhoud. Hij vermoedt dan ook dat ze in de onderzochte periodes door de mens werden gegeten. Dat het gebruik van de zaden zeer verspreid was, valt volgens hem te concluderen uit de talrijke vondsten van verkoolde zaden. Dat zou er weer kunnen op wijzen dat het 'onkruid' als consumptieplant werd gekweekt. Maar waarom zijn er dan zoveel verkoolde zaden? Volgens ons was er nog een andere factor die daarvoor kon zorgen, namelijk de Sint-Jansvuren waarover verder meer.

Melganzevoet is resistent tegen een groot aantal herbiciden en trekt mede daardoor de aandacht van wetenschappers en onderzoekers. Deze wetenschappers, meestal biologen en scheikundigen, hebben het soms in de marge van hun onderzoek over de voedingswaarde van dit 'onkruid'. Van den Brand haalt in zijn studie over melganzevoet aan dat deze plant, vóór de komst van spinazie, als een zeer gewaardeerde en voedzame groente voor de mens fungeerde (3). Betekent dit dat het blad ook werd geconsumeerd? Inderdaad. Naast de blaren worden ook de jonge scheuten gegeten. Men kan deze eten tot het midden van de zomer ongeveer. Daarna worden ze bitter door het toenemen van saponines. Door het opwarmen, zoals men met spinazie doet, neemt het schadelijke oxaalzuur toe. Melganzevoet zou naar spinazie smaken.

In Sint-Jansvuren

De naam Sint-Janskruid verwijst naar Johannes de Doper, zoon van Zacharias en Elisabeth. Hij werd door Herodes gevangen genomen en op verzoek van Salomé, onthoofd. Zijn feestdag wordt gevierd op 24 juni. Dit zou de geboortedatum zijn van deze man, en niet, zoals gebruikelijk, de overlijdensdag. Hij wordt aanroepen bij donder en bliksem, tegen keelpijn en hartkwalen en, vanwege zijn onthoofding, ook tegen hoofdpijn.

In de zonnwendecultus werden op die dag vuren ontstoken, de zogenaamde Sint-Jansvuren. Daarin werd Sint-Janskruid verbrand als magisch middel. Samen met de kruiden zouden in deze vuren – zo geloofde men – heel wat mogelijke ongelukken verbranden. Naast het echte Sint-Janskruid (*Hypericum perforatum*) werden ook nog andere kruiden in de vuren gegooid die ook de naam Sint-Janskruid toebedeeld kregen. Het ging vooral om hemelsleutel, kruiskruid, alsem, bijvoet, klapproos, huislook, boerenwormkruid, grote wederik, huttentut en natuurlijk melganzevoet. Melganzevoet werd als Sint-Janskruid alleen gebruikt in het zuiden van Limburg en het noorden van de Kempen.

En dan is er ook *Chenopodium quinoa*

Deze variant van melganzevoet uit de Amarantenfamilie is natuurlijk bekend als 'quinoa', ook als gierstmelde genoemd (afb. 2). Hoewel het zaad in allerhande teksten dikwijls graan genoemd wordt, is dit geen echt graan, term voorbehouden aan zaden van sommige grassen. Men spreekt van een 'pseudocereals' in dergelijke gevallen.

Afb. 2. Quinoa (gierstmelde).

Quinoa, of althans het eten ervan, is bij ons anno 2017 een echte hype. Het belangrijkste kenmerk van een hype is dat die in de loop der tijden verdwijnt, maar na een aantal jaren weer opduikt. Er is dan ook sprake van een slingerbeweging. Sommigen gewagen zelfs van een 'quinoaklasse' (4). De 'leden' van deze klasse vormen de nieuwe elite die onder elkaar de zelfde taal spreken, bij voorkeur doorspekt met Engelse woorden en termen. Zij hebben dezelfde politieke opvattingen en delen dezelfde culturele en culinaire voorliefdes. Met die laatste zijn we bij de quinoa beland.

De oorzaak van de quinoa-hype is te zoeken, al dan niet terecht, in de toegedichte faam van gezonde voeding. De Verenigde Naties hebben hun

steentje bijgedragen door 2013 uit te roepen tot het 'Jaar van de Quinoa'. De FAO, onderdeel voor landbouw van de VN, zag in de teelt van quinoa een probaat middel om het voedseltekort op te lossen.

Maar is quinoa wel een wondervoedsel? Met zekerheid kunnen we zeggen dat deze zaden glutenvrij zijn. Althans wanneer er op een 'propere' manier geoogst wordt. Dezelfde machines waarmee bij voorbeeld tarwe geoogst wordt worden ook ingezet om quinoa te oogsten. Een besmetting is dus niet altijd uit te sluiten. Het percentage aan gezonde voedingsbestanddelen schijnt overigens nogal tegen te vallen. Het vezelgehalte van quinoa bedraagt 3,5 gram/100 gram, terwijl dit bij volkorenbrood 5 gram is en bij 'ordinaire' haveremout 7,5 gram bedraagt. Quinoa bevat ook beduidend minder calcium dan haveremout. Bovendien zijn volgens Olthuis de gezondheidsclaims nauwelijks wetenschappelijk onderbouwd. Volgens haar is quinoa dan ook geen superfood, maar een welkome, zij het dure, afwisseling.

Er is echter een milieuprobleem. Bijna alle bij ons gegeten quinoa komt uit Zuid-Amerika. De grootste producenten zijn Bolivia, Peru en Ecuador. Alleen al het transport laat een geweldige ecologische voetafdruk na. Wanneer men meer quinoa gaat eten moet er ook meer quinoa geteeld worden. Door de eerder geringe opbrengst per hectare worden dan weer natuurgebieden vernietigd (zie Tabel). Andere landbouwgewassen worden achterwege gelaten om gronden vrij te maken om toch maar quinoa te kunnen telen.

54

In de Lage Landen is de landbouwsector dan ook op de quinoa-kar gesprongen (3). De in onze contreien gekweekte quinoa is minder bitter dan zijn Zuid-Amerikaanse soortgenoot. Dat komt omdat er minder saponines, de oorzaak van de bitterheid, in aanwezig zijn. Evident om quinoa te kweken is het niet, al past de teelt perfect in de afwisseling met suikerbieten en aardappelen, en wel na de aardappelen tussen half april en half mei. Het zaad heeft een minimumtemperatuur van 10° C nodig om vlot te kiemen. Bijzondere aandacht moet besteed worden aan de grond. Die moet homogeen zijn op het vlak van vochtigheid en onkruidarm. Chemische onkruidbestrijding is dan ook onmogelijk. Onkruid moet handmatig verwijderd worden, wat dus heel wat manuren vraagt. Eens de planten zijn dichtgegroeid is de periode van schoffelen en dergelijke voorbij. De teelt vraagt ook een goede bemesting, onder andere voldoende stikstof en kalium (potas). Het is dus geen aantrekkelijk gewas om lokaal te kweken. Het geeft immers een zeer laag rendement, wat maakt dat de prijs hoog ligt. Zo was prijs per kg voor quinoa in 2008 € 5,80, die voor tarwe slechts € 1,15 kg. In 2014 was de prijs voor quinoa al opgelopen tot € 10/kg. Het lage rendement was ook de reden waarom quinoa verlaten was als veevoeder.

De plant heeft ook andere toepassingen. De mens consumeert het in zaadvorm, gemalen of gepoft. De NASA gebruikt het als basis voor astronautenvoeding. Men heeft immers maar weinig quinoazaad nodig om een voldaan gevoel te hebben. In het Verenigd Koninkrijk wordt de plant gezaaid aan de rand van

akkerlanden en in natuurgebieden als voer voor fazanten. Gezien de Britten nogal jachtfanaten zijn, is dit misschien de achterliggende reden van deze manier van doen. De schoonheidsindustrie verwerkt quinoa in shampoos en conditioners.

Tabel: Overzicht (wereld) productie quinoa (2001-2006)

Jaar	2001	2006
Aantal hectaren	63.474	69.745
Ton geproduceerd	45.967	58.571
Opbrengst kg/ha	724	840

Besluit

Na verder zoeken is gebleken dat naast de zaden hoogstwaarschijnlijk ook de bladeren werden gegeten. Mogen we melganzevoet dan gaan beschouwen als een vergeten groente in plaats van ze af te schrijven als een ordinair onkruid? Of het verbranden van melganzevoet in het Sint-Jansvuur geluk heeft gebracht is zeer twijfelachtig. Als onkruidverdelger kan zo'n vuur natuurlijk wel tellen. Voor wat de voordelen (en nadelen) van het eten van quinoa-zaden betreft, laten we het oordeel graag aan de lezer over.

Noten

- 1 van Beurden, L. (2010), Pollen- en macrorestenonderzoek aan geulvulling en aan kuilen uit de Late-Bronstijd/Vroege-IJzertijd van de vindplaats Itteren-Haertelstein. In: *Biaxiaal*, nr. 494, 2010, p. 6-7, 9.
- 2 van Beurden, L. (2011), Botanisch onderzoek aan sporen uit de IJzertijd en Vroege-Middeleeuwen te Maasbree-Siberië. In: *Biaxiaal*, nr. 505, 2011, p. 8, 10.
- 3 van den Brand, W.G.M. (1985), *Biologie en ecologie van Melganzevoet (Chenopodium album)*, Verslagen proefstation Wageningen, op: library.wur.nl, laatst geraadpleegd: 12.08.2017.
- 4 Haegens, K. (2017), De quinoa-eter is de nieuwe snob. In: *De Morgen*, 20-09; Olthuis, L. (2014), Hoe gezond is 'wondergraan' quinoa eigenlijk. In: *Volkskrant.nl*, 18.06; laatst geraadpleegd: 23.09.2017); Donkers, H. (2016), Wondergraan Inca's op Hollandse klei. In: *Geografie*, p. 12-15); Janssens, B., van den Berg, I., van Leeuwen, M., Jukema, N. (2008), *Verkenning haalbaarheid glutenvrije keten. Focus op graansoorten amaranth, quinoa en teff. LEI rapport*, Wageningen UR; Cillen, L. (2014), Een innovatieve teelt onder de loep. Heeft de teelt van quinoa een toekomst in België? In: *Stiel*, p. 16-18.

BIJ DIE VAN 'T AMBACHTSTRATJE IN VEURNE. HET BARGOENS IN EEN ACHTERBUURT VAN EEN WEST-VLAAMS PROVINCIESTADJE

Paul Van Hauwermeiren

In het West-Vlaamse Veurne is er een achterbuurt waar de bewoners in de eerste helft van de twintigste eeuw een eigen Bargoens dialect hebben gesproken. Het is pas opgetekend, toen het vrijwel uitgestorven was. De eerste die er de aandacht op vestigde was Cesar Denorme. Hij was een priester die lange jaren geregeld publiceerde in *Biekorf*, een tijdschrift dat werd opgericht door Guido Gezelle. Uitgerekend Denormes laatste bijdrage in *Biekorf* ging over het 'Bargoens te Veurne' (Denorme, 1970). Hij poneert daarin dat het Bargoens in het Veurnse Ambachtstraatje is binnengebracht door de Nieuwmarkters uit Roeselare, die er goedkoop logies vonden. Cesar Denorme heeft in zijn artikel een lijstje opgenomen van 55 Bargoense woorden. Dat lijstje heeft hij opgesteld aan de hand van Hendrik De Seyn-Verhoughstraete *Het Bargoens van Roeselare* uit 1890. Hij heeft er de woorden uit overgenomen die ook in de Veurnse volkstaal werden gebruikt. Naderhand heeft hij het lijstje nog aangevuld met enkele woorden die niet bij De Seyn-Verhoughstraete voorkomen.

56

In de jaren tachtig brachten ook Willy Verminck en Jeannette Roelants elk een lijstje van Bargoense woorden uit. In 1980 deelde Willy Verminck op de Anno 2000-feesten in Veurne een stencil uit met 38 Bargoense woorden en uitdrukkingen. Het lijstje droeg de wat overtrokken titel 'Miniwoordenboek van het Bargoens'. Willy Verminck behoorde tot een bekende familie van visverkopers en leurders uit het Ambachtstraatje. Hij was zowat de laatste typische bewoner van het straatje. Een derde woordenlijstje is als bijlage opgenomen in *De Verworpenen van Veurne*, een ego-document, waarin Jeannette Roelants het verhaal doet van haar kinder- en jongemeisjesjaren in het aparte milieu van 't Ambachtstraatje.

Bargoens van 't Ambachtstraatje

Ik heb de drie woordenlijstjes samengevoegd tot de hier volgende lijst van 132 Bargoense woorden. In een afzonderlijk lijstje volgen de 'uitdrukkingen', eigenlijk losse zinnen uit J. Roelants *De Verworpenen van Veurne*.

Bargoense woorden uit de lijstjes van Denorme, Verminck en Roelants.

<i>ankere, ankre</i>	andere
<i>avooi</i>	weg
<i>bal</i>	geldstuk
<i>balten</i>	schijten
<i>batteren</i>	vechten, slaan
<i>befazelen</i>	bedriegen
<i>beit</i>	bezig
<i>beschommelen</i>	betalen
<i>betunen</i>	betalen
<i>bikken</i>	eten
<i>bikken</i>	honger
<i>bing</i>	man, vent
<i>bingsje</i>	jongen
<i>binker</i>	man
<i>binkers</i>	gasten
<i>boeien</i>	ruzie
<i>boeien flikken</i>	vechten
<i>boejen moasen</i>	ruzie maken
<i>boks</i>	gevangenis
<i>bolle</i>	overheid of meerdere in rang
<i>Broegoens</i>	dieventaal
<i>bulst</i>	bed
<i>buus</i>	bedronken
<i>buusbing</i>	dronkaard
<i>buusgeeze</i>	bedronken vrouw
<i>buuskeete, buzkeitte</i>	herberg, café
<i>buuzen</i>	drinken
<i>buz</i>	dronken
<i>cazamatte, kazamatte</i>	gevangenis
<i>crew, crewt</i>	vlees
<i>de bie</i>	weg
<i>de bie flikken</i>	weglopen, weg zijn
<i>dokken, dokkeren</i>	betalen
<i>draaiers</i>	met z'n drieën
<i>drol: den -</i>	niets

<i>drol: voor den -</i>	voor niets, gratis
<i>enkels</i>	alleen
<i>fakkels</i>	ogen
<i>femen</i>	handen, vingers
<i>fikkelare</i>	mes
<i>fimus</i>	gezicht van een man
<i>flappers</i>	oren
<i>flikken</i>	doen, maken
<i>flikken: een vaart -</i>	een poets bakken
<i>flikker</i>	ring
<i>flossen, flosschen</i>	plassen
<i>fuzen</i>	stinken
<i>gekreukeld</i>	gedaan
<i>gesankt</i>	gehuwd
<i>geschaar</i>	gezelschap
<i>geschoor</i>	volk, publiek (zn), mensen
<i>geschoor: 't - dat mol moest</i>	onze voorouders
<i>gevel</i>	neus
<i>geze, geeze, geêze</i>	meisje, vrouw
<i>gibbe, gibe</i>	gezicht, gezicht van een vrouw
<i>gram, mv. grams</i>	kind
<i>grandegen bik</i>	grote honger
<i>grandegen bing</i>	heer, baas
<i>grandig</i>	groot; veel
<i>hoefte, mv. hoeften</i>	boterham
<i>hogerik</i>	boven
<i>kaffer</i>	dwazerik
<i>kafferianus</i>	grote dwazerik
<i>kafferinne</i>	vrouw
<i>kafriander</i>	boer
<i>keete</i>	kast
<i>kegge</i>	neus (lett. gevel)
<i>keitte</i>	huis
<i>kienne, qienes</i>	ja
<i>kleun</i>	slag, slaag
<i>kleunen</i>	slaan

<i>klippe</i>	pint, glas bier
<i>knack, knaks</i>	kwaad
<i>knul</i>	jongen, mens
<i>kriebelen</i>	pennen, schrijven
<i>kriewelment</i>	handtekening
<i>kulten</i>	klederen
<i>lammeren</i>	betalen
<i>leep</i>	doortrapt, behendig
<i>link, lienk</i>	slecht
<i>linkaart</i>	slechterik
<i>lomperiks</i>	voeten
<i>lonkeriks</i>	ogen
<i>lumen, luumen</i>	slapen
<i>maf</i>	dwaas, zot
<i>maffen</i>	slapen
<i>manken</i>	vragen
<i>mazemat</i>	goederen om mee te leuren
<i>mazen, maezen, moasen</i>	hebben, zijn (zitten, liggen), krij- gen
<i>mechels</i>	ik, mij
<i>meelis, meulis</i>	portefeuille
<i>meulnaars</i>	geld
<i>miggelen</i>	lachen
<i>moes</i>	geld
<i>mokke</i>	meisje
<i>mokke: de -</i>	zij
<i>moksje</i>	meisje
<i>mol</i>	dood
<i>oefte</i>	boterham
<i>ofdokken</i>	betalen
<i>ofluumen</i>	afloeren
<i>patriander</i>	leurder
<i>pirelare</i>	muzikant, accordeonist
<i>plakker</i>	vijffrankstuk
<i>ploemp</i>	zwanger
<i>plomp</i>	water

<i>plomp moasen</i>	in verwachting zijn
<i>poen</i>	geld
<i>premen, preemen</i>	stelen
<i>preuvelement</i>	gesprek, taal, wat besproken is
<i>preuvelen</i>	spreken, praten; verstaan
<i>schift de bie</i>	ga weg
<i>schoepen</i>	stelen
<i>schoeper</i>	dief, gauwdief
<i>schof je</i>	pas op
<i>schokt</i>	kost, wat kost dat
<i>schrok</i>	honger
<i>sjoerelen, tjoerelen</i>	afloeren
<i>snaps</i>	jenever, korte drank
<i>spannen</i>	zien, bemerken
<i>spant</i>	kijk!
<i>steun</i>	staan, wachten
<i>teterik</i>	hoofd, kop
<i>tippelen, tipplen</i>	gaan, dansen
<i>tof</i>	lief, mooi, goed
<i>trapperiks</i>	schoenen
<i>travak</i>	werk
<i>travakken</i>	werken
<i>tuuter</i>	trein
<i>vaart</i>	iets, ook: poets
<i>verkels</i>	vier
<i>verknoeien</i>	verstaan, leren
<i>verpassen</i>	verkopen
<i>voart</i>	zaak
<i>waenten, waonten</i>	politie

Het aantal verzamelde woorden is aan de lage kant. Dat komt waarschijnlijk vooral doordat zowel Jeannette Roelants als haar achterneef en leeftijdgenoot heeft moeten putten uit de verre herinneringen. Komt daar nog bij dat Jeannette Roelants vanaf haar tienertijd geen Bargoens meer wilde spreken. In de *Verworpenen van Veurne* zegt ze daarover: 'Op school ging alles zijn gewone gang. Ik deed mijn best en sprak zoveel mogelijk ABN. Dan zouden ze later niet meer horen dat ik van het Ambachtstraatje was. Sprak grootmoe-

der Bargoens, dan deed ik alsof ik haar niet begreep' (o.c.,p. 104).

Het Bargoens van 't Ambachtstraatje is relatief jong, het dateert uit de eerste helft van de twintigste eeuw. Het hoeft dus niet te verwonderen dat nage-noeg al de woorden in de bovenstaande lijst al eerder in een of meer plaat-sen werden opgetekend.

De woordenschat van het Veurense Bargoens telt maar weinig woorden die alleen in 't Ambachtstratje voorkwamen: *beit* bezig, *binker* man, *binkers* gas-ten, *fikkelare* mes, *fimus* gezicht van een man, *een vaart flikken* een poets bakken, *gevel*, *kegge* neus, *kriewelment* handtekening, *kulter* kleren, *lompe-riks* voeten, *patriander* leulder, *pirelare* muzikant, accordeonist.

Negentig procent van de woorden uit het Veurense Bargoens zijn dus ook elders opgetekend. De oudste bronnen van het Bargoens zijn woordenlijsten uit de tweede helft van de zestiende eeuw. Dat is de periode waarin ook de woordenboeken van Kiliaan tot stand kwamen: zijn verklarend woordenboek van het Nederlands uit 1574 en zijn etymologisch woordenboek van het Ne-derlands uit 1599.

De volgende woorden uit het Bargoens van Veurne vinden we terug bij Kili-aan, al dan niet met dezelfde betekenis:

bing man, vent. Kil. *binck* boer

bulst bed. Kil. *bulte* bed

buus, *buz* (be)dronken. Kil. *buys* dronken, het drinken

buuzen drinken. Kil. *buysen* zuipen

dokken, *dokkeren* betalen. Kil. *docken* geven

flossen, *flosschen* plassen. Kil. *fluyse* met kracht vloeien

geze, *geêze* meisje. Kil. *gheese* hoer

kleunen slaan. Kil. *kleunen*, *klonen* stoten

lumen slapen. Kil. *luymeren* slapen

mokke, *moksje* meisje. Kil. *mocke* zeug, *veyl mocke* vuile vrouw

spannen zien, bemerken. Kil. *spannen* aandacht geven aan

Enkele oudere woorden komen ook voor in het Rotwelsch. In deze Duitse dieventaal zijn ze al opgetekend in vorige eeuwen:

femen handen, vingers. Rotw. *fehm* hand (1687)

grandig groot. Rotw. *grandig* (vanaf 1652)

mol dood. Rotw. *moll* (sinds 1510)

noppes neen. Rotw. *noppe* (sinds 1617)

nosteren bidden. Rotw. *nosteren* (sinds 1851)

oefte boterham. Rotw. *hanf*, *oeft*, *hoef* brood (1510)

ploemp water. Rotw. *plumpe* bier (1637)

tof goed, mooi. Rotw. *tof* (sinds 1791)

viel stad. Rotw. *vill* (sinds 1547)

De oudste woorden in het Bargoens, ook in dat van Veurne, zijn meestal on-geleed. Het zijn de basiswoorden waarmee het Bargoens nieuwe woorden vormt. In 't Ambachtstratje zijn de volgende samenstellingen opgetekend:

buusbing dronkaard, *buusgeeze* bedronken vrouw, *buuskeete*, *buzkeitte* herberg, café.

Talrijker dan de samenstellingen zijn de afleidingen. Van *kaffer* 'dwazerik' zijn afgeleid: *kafferianus* 'grote dwazerik', *kafferinne* 'vrouw' en *kafriander* boer. Het Bargoens van 't Ambachtstraatje in Veurne had vooral afgeleide substantieven op *-er*, *-erik* en *-ment*: *binker* man, *binkers* gasten, *flappers* oren, *plakker* vijffrankstuk, *schoeper* dief, gauwdief, *tuuter* trein; *hogerik* boven, *lomperiks* voeten, *lonkeriks* ogen, *teterik* hoofd, kop, *trapperiks* schoenen; *kriewelment* handtekening, *preuvelement* gesprek, taal. Alleen in het Bargoens van Veurne kent men de *kafriander* 'boer' en de *patriander* 'leurder', de *fikkelare* 'mes' en de *pirelare* 'muzikant', acordionist: *patriander* is de Veurnse variant van *patjalder*, een afleiding van *patjallen* 'rondtrekken'.

Een twintigtal woorden uit het Bargoens van Veurne zijn ontleend aan het Frans, het Jiddisj of de zigeunertaal.

Ontleningen aan het Frans zijn:

avooi weg <Fr. *voie*

bal geldstuk <Fr. *balle*

batteren vechten, slaan <Fr. *battre*

travak werk. Verbastering van Fr. *travail*

têterik hoofd. Afgeleid van Fr. *tête*

Enkele woorden zijn ontleend aan het Jiddisj, een taal die in de middeleeuwen ontstond en een mengsel is van Hoogduits en Hebreeuws, met Romaanse en Slavische elementen:

beschommelen betalen <Jidd. *mesjallem zain* betalen, vergoeden, schadeloos stellen

kaffer dwazerik <Jidd. *kafri* dorpeling, boer

moes geld <Jidd. *moës* munten

poen geld <Jidd. *ponem meilech* beeldenaar (letterlijk: 's konings tronie?)

tippelen gaan, dansen <Jidd. *tippel* jij/zij zal vallen?

tof mooi, lief, goed <Jidd. *tov* goed

Ontleningen aan de zigeunertaal zijn:

bing man, vent <Zig. *béng* duivel

geze meisje, vrouw <Zig. *gaji*, *gedji*, *gegi* boerin

manken vragen <Zig. *mangáv* imperatief máng vragen

mol dood <Zig. *muló* dood

pirelare muzikant, accordeonist. Afleiding van *pieren*, *peren* dansen, spelen <Zig. *pérjas* pret, scherts, vrolijkheid

verpassen verkopen <Zig. *pasj* deel.

Bargoense woorden moeten voor oningewijden onverstaanbaar zijn. Ontleningen aan vreemde talen zijn dat uiteraard. Ook afleidingen van en samenstellingen met vreemde woorden zijn nog onverstaanbaar genoeg. Maar het Bargoens durft ook wel eens een woord uit het Algemeen Nederlands over-

nemen. Dat moet dan eerst onverstaaenbaar worden gemaakt, bijvoorbeeld door de betekenis te veranderen. Je kunt een bekend woord gebruiken in een specifiek Bargoense metaforische betekenis. Het Bargoens van Veurne deed dat met de woorden *fakkels*, *gevel* en *kegge*. *Fakkels* werden 'ogen'; *gevel en kegge* betekenden 'neus'. Een paar afleidingen van Nederlandse woorden werden in het Bargoens van Veurne metonymisch gebruikt: ze noemden een voorwerp naar een eigenschap ervan. Een trein was een *tuuter* en een ring was een *flicker*, oren waren *flappers* en schoenen *trappers*.

Hierboven heb ik aangegeven uit welke soorten woorden de woordenschat van het Veurnse Bargoens is samengesteld. Ik wees op:

- een kern van oude Bargoense basiswoorden;
- afleidingen van en samenstellingen met die oude basiswoorden;
- ontleningen aan vreemde talen;
- woorden uit het Algemeen Nederlands met een specifiek Bargoense betekenis.

In wat hierna volgt sta ik stil bij de vraag waarover in het Bargoens van Veurne zoal gesproken werd. Uit het lijstje van amper 140 opgetekende woorden kunnen we min of meer opmaken waarover die van 't Ambachtstraatje het zoal hadden als ze met elkaar Bargoens spraken. Het ging vrijwel altijd over mensen: over zichzelf: (*mechels*), de toegesprokene of iemand anders (over een man, een vrouw, een meisje, een jongen of een kind). Het ging ook wel eens over mensen, publiek, volk of zelfs de voorouders. De mensen over wie men sprak, waren bekenden uit het eigen milieu (gasten, leurders, muzikanten, dieven, dronkaards en dronken vrouwen) en leden van de geordende maatschappij met wie men te maken had (heren, bazen, politiemensen, boeren en meerderen in rang).

Als iemand ter sprake werd gebracht, was dat vaak met verwijzing naar een zichtbaar lichaamsdeel: *fakkels*, *lonkeriks ogen*, *femen handen*, *vingers*, *fimus gezicht* van een man, *flappers oren*, *gevel*, *kegge neus*; *gibbe gezicht* van een vrouw, *lomperiks voeten*, *teterik hoofd*, kop.

Het valt op dat in 't Ambachtstraatje Bargoens gesproken werd in verband met allerlei menselijke activiteiten, vooral wat men deed om den brode of als vermaak: zien, bemerken; werken, doen, maken; bedriegen, afloeren, stellen, weglopen; betalen verkopen; schrijven, spreken, praten, vragen; drinken, dansen, een poets bakken.

Voor sommige van deze menselijke activiteiten heeft het Bargoens van het Ambachtstraatje in Veurne twee of meer woorden: betalen, *beschommelen*, *betunen*, *dokken*, *dokkeren*, *lammeren*, *afdokken*; slapen, *lumen*, *maffen*; stellen, *premen*, *schoepen*; afloeren, *afluimen*, *sjoerelen*, *tjoerelen*.

Zoals in zowat alle Bargoense dialecten waren de primaire noden vaak onderwerp van gesprek (honger, eten, boterham, vlees; slapen, bed; plassen,

schijten). Er werd blijkbaar ook dikwijls iets gezegd in verband met geld (portefeuille, vijffrankstuk, geldstuk, geld, betalen) over drank en drinken (dronken, dronkaard, bedronken vrouw, herberg, glas bier, korte drank) en over de gevangenis.

Als die van 't Ambachtstratje Bargoens spraken, noemden ze hun geheime groepstaal *Broegoens*. *Broegoens* is een van de vele dialectische varianten van *Bargoens*. De vorm *Broegoens* werd alleen in Veurne gebruikt. Merkwaardig is dat ze in Veurne niet een synoniem van *Bargoens* gebruikten zoals de Nieuwmarktlers in het nabije Roeselare. Die noemden hun *Bargoens Bregade*. Verder weg, in het Oost-Vlaamse Zele zei men '*de Brigade*', in Brussel en Mechelen '*het Bergades*'. In Sint-Niklaas zei men *Bregade* maar ook *Boergoenst* is er uit de mond van een Bargoensspreker opgetekend.

'Uitdrukkingen' uit J. Roelants *De Verworpenen van Veurne*.

1. *De mokke maest enkels, zij is alleen*
2. *De geze maest e gram van 'n ankre bing, de vrouw heeft een kind van een ander*
3. *De mokke maest ploemp, zij is zwanger*
4. *Go-je e klippe betunen vo mechels?, ga je een pint betalen voor mij?*
5. *Ken schrok gif e hoeft met crewt, ik heb honger, geef een boterham met vlees*
6. *De bing maest knack op mechels, die man is kwaad op mij*
7. *'k Go nu de bulst, ik ga naar bed*
8. *Je moe ne miggelen met mechels, je moet niet lachen met mij*
9. *De keitte fuzt, 't kot stinkt*
10. *E-net in ze kulten gebald, hij heeft in zijn kleren gescheten*
11. *Je moet niet preuvelen over 't preuelement, niet zeggen waarover wij gesproken hebben*
12. *E net grandige poen in de meulis, hij heeft veel geld in zijn portefeuille*
13. *'k En drol betunt, ik heb niets betaald*
14. *E maest e toffe flikker a ze femen, hij heeft een mooie ring aan zijn vinger*
15. *Er maest grandig geschoor in de keitte, er is veel volk in 't café*
16. *'k En drol verknoeit, ik heb niets verstaan*
17. *Is de mazemat beschommeld, zijn de waren betaald*
18. *E maest in de cazamatte vo 't premen, hij is in de gevangenis wegens stelen*
19. *E net boeien geflikt in de keitte, hij heeft gevochten in het café*
20. *Schift de bie, de waenten maezen do, loop weg, de politie is daar*
21. *Spant no de geze's teterik, kijk naar haar hoofd*
22. *De bing mankt travak, de man vraagt werk*
23. *Ze maezen draaiers, ze zijn met drieën*

24. *De geze e verkels grams*, de vrouw heeft vier kinderen
 25. *Moenk nog lange steun*, moet ik nog lang wachten

De zinnen zijn illustratief voor de communicatieve intenties waarmee die van 't Ambachtstratje Bargoens spraken. Wilden ze met een bepaalde zin vooral informatie verstrekken of wilden ze er informatie mee inwinnen? Of wilden ze zeggen wat anderen moesten doen of laten, of wat ze zelf wilden gaan doen? In de voorbeeldzinnen verstrekt de spreker informatie over zichzelf (zin 5, 7, 13 en 16), over anderen (zin 1, 2, 3, 6, 10, 12, 14, 18, 19, 22, 23, 24) of over de omgeving (9, 15). Hij vraagt of beveelt de toegesprokene iets te doen of te laten (4, 5, 8, 11, 20, 21), hij wil van de toegesprokene vernemen wat hij moet doen (25) of zegt hem wat hij gaat doen (7). In slechts twee zinnen wordt informatie verstrekt of ingewonnen, over zaken, (*de keitte* en *de mazemat*), niet over personen (9, 17).

De vijftientig zinnen zijn ook informatief bronnenmateriaal omdat ze het gebruik in zinsverband illustreren van woorden die typisch zijn voor het zuidelijk Bargoens uit de negentiende en de twintigste eeuw. Kenmerkend voor dat jongere Bargoens uit het zuiden is het gebruik van het substantief *mechels/michels* om te verwijzen naar de spreker. *Mechels* kan volgens het woordenlijstje 'ik' betekenen en 'mij'. Roelants geeft alleen voorbeelden van zinnen waarin *mechels* 'mij' betekent (4, 6, 8).

Een ander kenmerk van het zuidelijk Bargoens uit de negentiende en de twintigste eeuw is het werkwoord *maezen* met de betekenissen: 'hebben' (2, 14) en 'zijn' (1, 3, 6, 15, 18, 20, 23). 'Hebben' is in de zinnen (2, 14) zelfstandig werkwoord ('bezitten'); 'zijn' is zelfstandig werkwoord ('zich bevinden') in de zinnen (15, 18, 20). In (1, 3, 6, 23) fungeert 'zijn' als koppelwerkwoord. In geen van de zinnen is *maezen* hulpwerkwoord.

Sommige Bargoense dialecten hebben enkele Bargoense telwoorden. Boven de Grote rivieren zijn die telwoorden ontleend aan het Jiddisj. De dialecten van het zuidelijk Bargoens hebben hun telwoorden niet ontleend; ze hebben telwoorden uit het Algemeen Nederlands vervormd tot ze onverstaanbaar waren. *Drie* werd bijvoorbeeld in het Bargoens van Veurne *draaiers* (zin 23) en *vier* werd *verkels* (zin 24). De twee Bargoense telwoorden komen ook voor in een paar andere plaatsen beneden de Grote Rivieren. Alleen in Veurne zei men evenwel *verkels*, elders *verkens*.

Het Bargoens heeft maar een klein aantal bijvoeglijke naamwoorden en die weinige Bargoense adjectieven hebben een algemene betekenis. Zoals *ploemp* zwanger (zin 3), *knack* kwaad (6), *tof* mooi (14). Het adjectief dat het vaakst voorkomt, althans in het zuidelijk Bargoens is *grandig*. Het heeft veel betekenissen: groot; voornaam, aanzienlijk, belangrijk, machtig, rijk; fier, mondig, hoogmoedig, grootsprakig; goed, fijn, leuk, mooi, lief, lekker, heet (geil), duur; vet, dik, zwanger. In de voorbeeldzinnen van Jeanette Roelants

betekent *grandig* ‘veel’: *grandige poen* veel geld (12) en *grandig geschoor* veel volk (15). Bij Roelants is *grandig* dus een onbepaald telwoord. Ze bedoelt ermee ‘een grote, maar verder onbepaalde hoeveelheid’. Elders wordt *grandig* ook wel gebruikt als versterkend bijwoord. Het betekent dan ‘heel’ of ‘zeer’.

Het stratje en het stratjesvolk

De naooft van Bargoense woorden in Veurne valt wat tegen. Maar daar staat tegenover dat we, wat Veurne betreft, bijzonder goed geïnformeerd zijn over het milieu waarin Bargoens gesproken werd. Dat milieu was het zogenoemde ‘Ambachtstratje’, een achterbuurt die bestond uit een vijftal steegjes (op de plaats van de huidige Handboogstraat, de Oratoriastraat en de Paviljoenstraat). Over de levenssfeer in die achterbuurt heeft Jos Vandenhove van het Veurns Vormingsinstituut een boekje geschreven dat gebaseerd is op verhalen van Willy Verminck en andere authentieke getuigen. De titel van het boekje, *Die van ’t Ambachtstratje*, verwijst naar de gestigmatiseerde en (dus) gesloten gemeenschap van het ‘stratjesvolk’.

Volgens Vandenhove had ’t Ambachtstratje tot in de recente geschiedenis een faam van ‘te mijden’. Al te dikwijls speelden vooroordelen de bevolking parten. Vandenhove onderscheidt drie categorieën bewoners die, hoewel verscheiden, toch één gesloten gemeenschap vormden:

1. visleurders, -rokers en -drogers
2. werkvolk
 - laders, lossers en trekkers van schepen
 - seizoenarbeiders in de landbouw
3. huurders
 - bedelaars
 - vermakers
 - rondtrekkende handwerkslieden
 - leurders
 - charlatans

Over de derde groep laat ik de auteur van *Die van ’t Ambachtstratje* hieronder zelf aan het woord:

‘De derde groep was die van de nietsnutten en schavuiten. Dit was een heel veranderlijke groep van huurders die niet in het minst de slechte naam van de wijk veroorzaakt hebben. Ze kwamen meestal van ver of nabij, schooiers, schareslijpers, foorwerkers die op allerlei manieren trachtten te overleven, desnoods door diefstal. Uit hun groep kwamen niet zelden landbouwarbeiders die dat bleven en wortel schoten in de wijk. Buiten categorie kun je de sukkelaars noemen die “van den disch” moesten leven of geholpen werden door brave lieden, familie of vrienden. Hoewel, onder hen trof je wel eens speciale typen aan’ (o.c., p. 15).

Over de huurders schrijft Vandenhove verder:

‘De derde groep veranderde altijd en op zeer korte termijn. Wat niet wegneemt dat kermisgasten, rondreizende muzikanten voor korte tijd jolijt brachten van groot en klein. Anderzijds geraakten schavuiten in de bajes of vluchtten voor de schulden. Kaartlegsters, charlatans, zelfs al eens zigeuners volgden hen op, opnieuw voor korte tijd. Soms waren het leurders die bleven tot hun waren aan de man gebracht waren om zich daarna voor enkele tijd ergens anders te gaan nestelen. Er waren er ook bij die regelmatig terugkeerden. Om te overwinteren bijvoorbeeld. De orgel-met-aapjes-man, de vioolspelers, de accordeonist.

Mandenvlechters, tapijtverkopers (tjoeptjoeps), koorden-, kettingen-, rijgkoorden-, sieraden-, beeldjes-, gedichtjesverkopers, zelfs heiligenprentjesverkopers volgden elkaar op. Soms overspoelden ze de wijk omdat ze elders niet welkom waren. Eigenlijk zag men ze in ‘t Ambachtstratje ook node komen. Ze konden zo goed hun nood klagen, ze wisten met goede manieren het vertrouwen te wekken. Zeldzame enkelen onder hen waren ook goed van inborst, maar waren door omstandigheden of drankzucht aan lager wal geraakt. En er viel bij gelegenheid iets aan hen te verdienen. Sommige vrouwen konden hen hun laatste cent ontfutselen. Ze brachten ook nieuws, konden veel vertellen, hadden veel gezien en beleefd en waren veelal goed van de tongriem gesneden. Er waren natuurlijk mythomanen onder hen die beweerden van hoge of betere afkomst te zijn. Zij trachtten te lenen met de belofte dubbel en dik terug te betalen. Maar dat pakte niet in ‘t stratje. Het was deze derde groep die nog meer dan anders de scheld- en slemppartijen in de wijk brachten, want ze lieten ze rollen in de vele herbergjes van de buurt. Er kwamen ook door hen veel vechtpartijen. Deze lieverds vertelden het daarna rond, op hun manier natuurlijk, en verstevigden de twijfelachtige faam van ‘t Ambachtstratje’ (o.c., p. 15-16).

De meeste bewoners van ‘t Ambachtstratje waren elk op hun manier mensen van de weg: ze moesten om den brode ‘op de bane’. Hebben de niet-vaste bewoners, op zoek naar goedkoop logement, het Bargoens naar Veurne gebracht? Als pleisterplaats was ‘t Ambachtstraatje in ieder geval wijd en zijd bekend. Tot in de Brusselse Marollen en dus bij hen die daar Brussels Bargoens spraken. Voor de gasten en slapers die Bargoens spraken, moet logeren in ‘t Ambachtstraatje iets hebben gehad van thuishkomen.

Wat moeten we ons overigens van een slaapgelegenheid in ‘t straatje voorstellen? In *Die van ‘t Ambachtstratje* staat daarover te lezen: “De meeste woningen in de Ambachtstratjes waren echt éénkamerhuisjes met een zolder van dezelfde oppervlakte onder de pannen. Overdag waren ze weinig bewoond, omdat iedereen ging leuren of werken of schooien of drinken. Er stond door het schromelijk gebrek aan ruimte heel veel en van alles voor de deur: een kar, een ton, bakken, manden, slijperskar, soms zelfs stoelen. Hoewel, deze laatste werden toch meestal binnen op elkaar gestapeld om

plaats te winnen. 's Avonds werd in de mate van het mogelijke alles binnen gehaald. Was het gezin met meerdere kinderen, wat dikwijls het geval was, dan werd de bedruimte afgescheiden met een zeil of deken. In het bed sliepen de ouders. De kinderen sliepen op strozakken, zeegrasmatrassen en later op andere matrassen op de grond. Dat gebeurde dan meestal "hoofd aan voeten" om plaats genoeg te hebben voor allen.

Zeldzamere woningen hadden tot drie kamers, als men dat zo kan noemen. Daar werd de zolder in drieën verdeeld, één voor de ouders, één voor de meisjes en één voor de jongens. Waren er ook daar onvoldoende bedden of gebrek aan plaats dan sliepen ze ook daar op matrassen op de grond en op dezelfde manier. Het gebeurde dat er plaats geruimd werd voor betalende gasten. Een kamer bijvoorbeeld voor twee of drie bedden.

Minder betalenden konden op een stoel en met het hoofd op tafel slapen, gewoonweg op de grond, of zelfs in het hof. Deze laatsten hadden dan de keuze tussen de vodden, jutezakken of stro. Hoofdzaak voor die sukkels was tenminste binnen te zijn. De best betalenden daarentegen konden zelfs mee aan tafel zitten en stegen in achtung naargelang hun beschikbare financiën, daalden erin bij afname ervan, van huisgenoten en straatbewoners.

De dutsen moesten een bord of kop soep en een hap brood nuttigen op café om in de gunst te komen van de kastelein of van de waardin. Als ze hem of haar een pint aanboden, mochten zij daar wel eens op een stoel of op de grond slapen. Gratis was het daarom nog niet! Zij die in de stal (het hof) sliepen, zag je overdag nooit tot na hun werk of tocht en voor zij nog even, of langer, een pint of een slok koffie gingen drinken, deze laatste nogal eens opgewarmd van de dag ervoor. Als ze goed verdiend hadden bleven ze soms dagen naeen op café hangen. Als het hun dagje niet geweest was, kon dat evenwel ook, tenminste als ze nog wat over hadden van vroeger. Waar sommigen hun geld haalden mag joost weten. Hoewel, het merendeel van wat wij hier de gasten noemen bleven meestal amper een paar weken voor ze weer verder trokken. Het hing af van wat er in de streek te doen was, kermis, seizoenarbeid of zo.' (o.c., p. 85-86).

In *De verworpenen van Veurne* bevestigt Jeannette Roelants min of meer het beeld van 't Ambachtstratje dat Jos Vandenhove weet op te roepen. Haar boekje is autobiografisch en subjectief. Ze heeft het over haar kinder- en jeugd jaren in en over haar haat-liefdeverhouding tot het Stratje. Ter kennismaking hier een citaat uit het begin van haar verhaal:

'Mijn grootmoeder werd in 1892 in het Ambachtstraatje te Veurne geboren. Zij was de laatste in een reeks van 21 kinderen. Haar moeder, Valentine Sauvage, was toen 41; haar vader, Carolus Verminck, 51. Slechts vier kinderen zijn in leven gebleven. Drie boers, Tuur, Juul en Gustaaf, en grootmoeder Julia als jongste. Niet verwonderlijk dat er zo weinig in leven bleven. Het gebeurde

zelfs dat een kind in de hondenkar werd geboren, terwijl ze op weg waren naar Nieuwpoort om verse vis te kopen. Enkele dagen na een geboorte was de kraamvrouw weer volop aan het werk.

Wat de bewoners van het straatje vooral kenmerkte, was dat er niet één dagloner was. Ze waren allen zelfstandigen. Ze ventten met alles wat verkocht kon worden. De wintertijd was voor hen het drukst, want dat was het sprootseizoen en de periode van het opleggen van haringen in zout, wat veel tijd in beslag nam. Velen hielden daarenboven een logementshuis, waar muzikanten, circusbewoners, seizoenarbeiders, maar vooral venters uit het Houtland (Houthulst) geregeld kwamen logeren' (o.c., p.8).

Toen ze al vijftenzestigplussers waren, wilde ik Jeannette Roelants en Willy Verminck nog eens opzoeken: misschien hadden ze wel meer Bargoense woorden en uitdrukkingen in petto. Met Willy Verminck is het niet meer tot een ontmoeting gekomen. Hij verbleef in een instelling en zijn fysieke en psychische toestand maakten een interview over het Bargoens te moeilijk. In maart 2001 ben ik Jeannette Roelants gaan opzoeken in haar brocantewinkeltje in De Panne. Ze kon zich uit haar kinderjaren geen andere Bargoense woorden meer herinneren dan die in *De verworpenen van Veurne*. Ze betreurde het op latere leeftijd dat ze als tiener geen Bargoens had willen (leren) spreken.

Bibliografie

- DENORME, Caesar (1970). Bargoens te Veurne. In: *Biekorf*, jg. 71, 1970, p. 165 en p. 241-242.
- DE SEYN-VERHOUGSTRAETE, Hendrik (1890). *Het Bargoensch van Roeselare, Een bijvoegsel van Is. Teirlinck's Woordenboek van Bargoensch*. De Seyn-Verhougstraete, Roeselare, 1890.
- ROELANTS, Jeannette (1989). *De verworpenen van Veurne*, Stichting mens en cultuur, Gent, 1989. (Bargoens-Woordenlijst p. 174. Bargoens-Uitdrukkingen p. 175-176).
- VANDENHOVE, Jos (s.d.) *Die van 't Ambachtstratje naar verhalen van Willy Verminck en andere authentieke getuigen*. De Vriendenkring van het Vormingscentrum, Veurne, s.d.
- VERMINCK, Willy (1980). *Mini-woordenboek van het Bargoens. Woordenlijst en lijst van uitdrukkingen in het Bargoens*. Stencil met uitdrukkingen in het Bargoens van Veurne. Uitgedeeld tijdens de Veurnse Anno 2000-feesten in 1980.

Jeannette Roelants (links) wijst in het ouderlijke café 'De Meiboom' het programma aan van de feestelijkheden in Veurne. (Uit De verworpenen van Veurne)

Willy Verminck op achtjarige leeftijd. (Uit Die van 't Ambachtstratje).

De toegang tot het Ambachtstraatje vanuit de Ooststraat, circa 1910. (De verworpenen van Veurne)

INHOUD

Woord vooraf	1
Verheerlijking van de 'Heldendood' op Gentse oorlogsmonumenten (WO I). LUC DEVRIESE	3
De familie Bouckaert uit Waregem en de ontwikkeling van het dierenartsen- beroep in Vlaanderen. JAN BOUCKAERT	14
De restauratie van het Gentse Gravensteen (1872-1905) in het licht van het nationalisme WIM VAN DRIESSCHE	24
Het goed Westveld te Sint-Amandsberg. Een geschiedenis van bijna 400 jaar. DANNY MATTENS	36
Fascinatie voor een ruïne: de Gentse Sint-Baafsabdij MARC HANSON	45
Het oeroude voedingsmiddel Melganzevoet en de voedselhype Quinoa: chenopodium album en chenopodium quinoa. DANNY MATTENS	51
Bij die van 't Ambachtstratje in Veurne. Het Bargoens in een achterbuurt van een West-Vlaams provinciestadje. PAUL VAN HAUWERMEIREN	56
Inhoud	71

Kantklosafdeling van de KBOV

De kantclub Sint-Katelijne werd in 1968 opgericht binnen de KBOV. De aanleiding was een kanttentoonstelling en een voordracht over kant.

De eerste taak was en is nog steeds, het organiseren van lessen in de diverse kantsoorten, zoals stropkant, cluny, Russische en Vlaanderse kant, bloemwerk...

Elke reeks bestaat uit 10 lessen die gespreid over het jaar, van september tot juni, gegeven worden op de poppenspelzolder van het Huis van Alijn. Zie kantkalender op www.kbov.be.

Haast elke zondagvoormiddag kunt u er klossers aan het werk zien, één zaterdagmorgen per maand klost de jeugd (<http://www.kbov.be/modules/edito/content.php?id=55>).

Kantkalender

NOVEMBER 2017	DECEMBER 2017	JANUARI 2018
Zat. 04/11 : Katelijntjes	Zat. 02/12 : Katelijntjes	Zat. 06/01 : Katelijntjes
Zon. 05/11 : 1ste stropkant 2de en 3de strop	Zon. 03/12 : 1ste stropkant, 2de en 3de strop	Zon. 07/01 : 1ste stropkant, 2de en 3de strop
Zon. 19/11 : cluny en werkgroep	Zon. 17/12 : cluny en werkgroep	Zon. 14/01 : cluny en werkgroep

met de steun van

en

DENK EROM : hernieuw tijdig uw abonnement 2018.

394 - 12.2012

AXA

Handtekening(en)
Signature(s)

OVERSCHRIJVINGSOPDRACHT
ORDRE DE VIREMENT

02

Bij invulling met de hand, één HOOFDLETTER of cijfer in zwart (of blauw) per vakje
Si complété à la main, n'indiquer qu'une seule MAJUSCULE ou un seul chiffre noir (ou bleu) par case

Gewenste uitvoeringsdatum in de toekomst / Date d'exécution souhaitée dans le futur

Bedrag / Montant EUR CENT

Rekening opdrachtgever (IBAN)
Compte donneur d'ordre

Naam en adres opdrachtgever
Nom et adresse donneur d'ordre

Rekening begunstigde (IBAN)
Compte bénéficiaire

B E 9 2 7 0 3 0 3 2 7 5 1 4 2 3

BIC begunstigde
BIC bénéficiaire

A X A B B E 2 2

Naam en adres begunstigde
Nom et adresse bénéficiaire

K o n i n k l i j k e B o n d O o s t v l . v o
K r a a n l e i 6 5
B E 9 0 0 0 G E N T

Mededeling
Communication

KBOV website & facebookpagina

Onze website www.kbov.be wordt verder verrijkt na de heropstart in april 2017. Kijk ook op www.facebook.com/KBOV.Gent om informatie te vinden over komende activiteiten of om terug te kijken op wat er dit jaar o.a. op de Luister- vinklezingen en op Erfgoeddag te beleven viel.

